

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo õppetool

Mikk Maasikrand
Eesti rannakaitse võimekus 1939. aastal
Magistritöö

Juhendaja: dots. Ago Pajur

Tartu 2013

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus.....	3
1. Rannakaitse meresõja teooria kontekstis	8
2. Rannakaitseesse kaasatud väeliigid	14
2.1 Merevägi.....	14
2.1.1 Merelaevastiku divisjon	14
2.1.2 Miiniväljade rajamise kavad	16
2.1.3 Merekindlused.....	22
2.1.3.1 Aegna komandantuur	26
2.1.3.2 Naissaare komandantuur	30
2.1.3.3 Suurupi komandantuur	32
2.2 Õhujõud	35
2.3 Maavägi	39
3. Eesti rannakaitse võimekus.....	43
3.1 Nõukogude Liidu merevägi: Punalipuline Balti laevastik.....	43
3.2 Eesti - Soome liitlassidemed	44
3.3 Rannakaitse võimekus Kirde-Eesti sektoris	47
3.4 Rannakaitse võimekus Tallinna sektoris.....	49
3.5 Rannakaitse võimekus Lääne-Eesti sektoris	50
3.6 Olukord pärast vastastikuse abistamise pakti sõlmimist	51
Kokkuvõte.....	53
Lisad.....	57
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	76
Summary	80

Sissejuhatus

1939. aasta oli Euroopa lähiajaloo üks tumedamaid aastaid. Siis algas Teine maailmasõda ning Euroopa kaardilt kadus mitmeid riike nagu Poola ja Tšehhoslovakkia. Balti riikide ja Soome jaoks oli see aasta samuti pöördeline. Eesti, Läti ja Leedu olid sunnitud enda territooriumile laskma Nõukogude Liidu (NSV Liit) sõjaväeüksused, sellega halvates oma riigikaitse võimekuse. Järgneval aastal viis see Balti riikide likvideerimiseni. Soome oli sunnitud võõrvägede vältimiseks ennast sõjaliselt kaitsma.

Antud uurimustöö laiemale valdkonnaks on Eesti sõjaajalugu enne Teist maailmasõda, keskendudes ühele meresõjanduse aspektile: rannakaitsele. Eesmärgiks on analüüsida rannakaitse võimekust potentsiaalse sõjalise konflikti puhul 1939. aastal.

Töös on rannakaitse all käsitletud Eesti mereranna kaitset, välja jättes Peipsi, Lämmi ja Pihkva järved ehkki Eesti sõjaline juhtkond teatud olukordades käsitles ka neid piirkondi rannakaitse aladena.¹ Põhjus, mille tõttu siseveekogusid ei ole siinkohal kaasatud, seisneb nende teistlaadses olemuses. Võõrvägede maabumine Peipsi rannikul olnuks võrreldav pigem veetakistuse ületamisega kui meredessantoperatsiooniga.

Rannakaitse võimekuse hindamiseks antakse magistritöös alustuseks ülevaade rannakaitse teoreetilisest taustast ning seejärel Eesti rannakaitsega seotud väeliikidest. Sellele järgneb analüüs Eesti rannakaitse võimekusest erinevates piirkondades.

Teema on tänapäeval aktuaalne ja oluline. Seoses Soome suutlikkusega kaitsta Talvesõjas oma riiklikku iseseisvust, on Eestis kestnud pikalt debatt, kas 1939. aasta otsus sõlmida vastastikuse abistamise pakt NSV Liiduga oli õigustatud. Antud teemat

¹ Steinberg, August. Valitsemine Peipsil. – *Sõdur* 1924, nr 1, lk 5

on teaduslikult uuritud nii poliitilisest kui ka sõjalisest vaatenurgast. Eeskätt viimases on välja toodud mitmeid puudujääke Eesti sõjalises valmiduses 1939. aastal.²

Sellest tulenevalt on viimastel aastatel tekkinud veel üks debatt, milles üks osapool kritiseerib 1930. aastate strateegilist otsust tugevdada mereväge ja rannakaitset allveelaevade ostmisega. Väidetakse, et raha kulutamine mereväe hüvanguks pärssis liialt maavägede arengut.³ Teine pool selle argumentatsiooniga ei nõustu ja väidab, et kaubanduse, sõjalise abi saamise ja rannakaitse tagamiseks oli tegu väga vajaliku sammuga.⁴

Diskussioon investeringutest mereväkke 1930. aastatel toimub sarnase tänapäevase arutelu taustal. 2006. aastal otsustas Eesti osta Inglismaalt kolm *Sandown* klassi miinjahtijat, millest viimane tarniti Eestile 2009. aastaks.⁵ Sarnaselt allveelaevade ostmisele on miinjahtijate soetamist kritiseeritud ning mereväelased on olnud sunnitud kaitsma oma seisukohtasid.⁶ Sellega on aktuaalne ka ajalooline taust.

Uurimustöö eesmärgiks on hinnata Eesti Vabariigi rannakaitse võimekust 1939. aastal. Töös otsitakse vastuseid küsimustele, kas rannakaitse oli vajalik, millele see toetus ning kui efektiivne oli rannakaitse piirkonniti.

Uurimiseesmärkide saavutamiseks on kasutatud arhiiviallikate, sõjateoreetiliste tööde ja eelnevate uurimuste analüüsi koos allikakriitikaga. Analüüsi teostamisel on kasutatud ajaloolis-võrdlevat meetodit, kuid esineb ka teisi võtteid nagu analoogiameetod ja mõistete defineerimine.

Arhiiviallikatest on kasutatud Riigiarhiivi (ERA) materjale, peamiselt Kindralstaabi (fond 496) ja Merejõudude staabi fonde (fond 527), et täiendavalt kirjeldada Eesti

² **Salo, Urmas.** Eesti kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Tartu 2005

³ **Püssa, Boris.** Kaitseväge nõrkused 1930. aastate lõpul. – *Sõdur* 2012, nr 1, lk 52-57

⁴ **Urb, Taavi.** 1930ndate lõpu Eesti Kaitseväest mereväelase vaatenurgast. – *Sõdur* 2013, nr 1, lk 55-57

⁵ **Linkgreim, Inga-Gretel.** Eestile anti üle kolmas Sandown-klassi miinjahtija. ERR Uudised. 2009 <http://uudised.err.ee/index.php?06152046> (30.04.2013)

⁶ **Sepper, Sten.** Merevägi jätkab panustamist iseseisvasse kaitsevõimesse. Riigikaitse, 2013, nr.12 lk.8

mereväe struktuuri ja koosseisu. Väga oluliseks osutusid uurimuse seisukohalt Merelaevastiku divisjoni staabi (fond 638) materjalid, mis võimaldavad hinnata mereväe mineerimise kavasad ja võimekust. Kasutatud on ka teisi fonde:

- Sõjavägede varustusvalitsus (fond 498)
- Õhukaitse staap (fond 526)
- Üksik Merelennusalk (fond 629)
- Merekindluste staap (fond 642)
- Naissaare komandantuur (fond 643)
- Suurupi komandantuur (fond 645)
- Miiniristleja Vambola (fond 1665)

Vähesel määral on illustreeriva või täpsustava materjalina kasutatud museaale. Eesti Rahva Muuseumi (ERM) fotokogust, Meremuuseumi (MM) relvakogust.

Kirjandusest on töös kasutatud erinevat tüüpi materjale. Esiteks sõjateoreetilised tööd, eeskätt Alfred Thayer Mahani⁷ ja Julian Corbetti⁸ meresõja teooriad, mis on seostatud tänapäevase teoretiku Edward Luttwaki käsitlustega.⁹ Vähemal määral on kasutatud ka Karl von Clausewitzi¹⁰, Giulio Douheti¹¹ ja Carole J. Smithi sõjateoreetilisi töid, samuti William Greeri ja James Bartholomew psühholoogilist analüüsi meremiinide mõjust kohta.¹²

Eesti puudutavatest teoreetilistest töödest on kasutatud mitmeid ajakirjas *Sõdur* (1924-1940) üllitatud kirjutisi ning Eesti kaitseväge publikatsioone.¹³ Nimetatud artiklite ja teoste puhul on esinenud probleeme nende autorite tuvastamisel - nimelt on autorite nimed märgitud sageli lühendatud kujul või puuduvad sootuks.

⁷ **Mahan, Alfred Thayer.** The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783. Boston 1893

Sumida, Jon Tetsuro. Inventing Grand Strategy and Teaching Command. The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered. Baltimore 1997

⁸ **Corbett, Julian.** Some principles of maritime strategy. London 1911

⁹ **Luttwak, Edward Nicolae.** Strateegia. Sõja ja rahu loogika. Tallinn 2006

¹⁰ **Clausewitz, Karl von.** Sõjast. Tallinn 2004

¹¹ **Douhet, Giulio.** The Command of Air. Dehradun. 2003

¹² **Greer, William L; Bartholomew, James C.** Psychological Aspects of Mine Warfare. Virginia 1982

¹³ Näiteks Merejõudude tegevus ranniku vastu. Väljavõte-tõlge Nõukogude Vene määrustikust: Бозвой устав военноморских сил РККА. 1930. Tallinn 1938

Võimaluse korral on kasutatud Eesti sõjamuuseumi andmebaasi „Eesti ohvitserid 1918-1940“ nimede tuvastamisel.¹⁴

Teiseks on kasutatud ajaloolisi uurimusi. Eriti tuleb selles kontekstis esile tõsta Urmas Salo uurimustööd Eesti kaitsevõimest 1939. aastal,¹⁵ milles on põhjalikult kirjeldatud ja hinnatud Eesti maavägede võimekust Kirde- ja Kagu-Eesti rinnetel. Kuna Urmas Salo töös on Eesti meresõjalist võimekust käsitletud vähesel määral, siis püüab seda aspekti täiendada.

Eesti sõjalist võimekust on põhjalikult analüüsinud ka Soome professori Jari Leskinen oma käsitlustes Soome-Eesti sõjalise koostöö kohta.¹⁶ Leskise uurimuse näol on tegu siiani ühe tugevama Eesti meresõja võimekust hindava tööga, ehkki J.Leskinen käsitleb seda laiemas strateegilises plaanis või Soome poolt vaadatuna. Kuna tema töödes puudub detailne ülevaade Eesti meresõjavõimekusest, seda eeskätt rannakaitse alal, siis üritatakse seda vajakut käesolevas töös täiendada.

Laialdaselt on kasutatud kirjeldavaid populaarteaduslikke ülevaateid, eeskätt Eesti mereväe, õhuväe ja maavägede kohta, aga ka ajalooliste näidete puhul. Mahuka töö on selles osas teinud ära Mati Õun, kirjeldades põhjalikult nii Eesti merekindluseid kui ka sõjalaevu.¹⁷ Täiemahulist historiograafilist ülevaadet siinkohal anda pole võimalik teema laiahaardelisuse tõttu.

Magistritöö on jaotatud kolme peatükki. Esmalt antakse ülevaade sõjateoreetilisest taustast, alustades seda meresõja üldistest eesmärkidest ja jõudes välja kitsamalt

¹⁴ Eesti sõjamuuseumi andmebaas Eesti ohvitserid 1918-1940.

<http://prosopos.esm.ee/index.aspx?type=1> (30.04.2013)

¹⁵ **Salo, Urmas.** Eesti kaitseväge valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal Magistritöö. Tartu 2005

¹⁶ **Leskinen, Jari.** Vaiettu Suomen silta: Suomen ja Viro salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930-1939. Helsinki 1997.

Leskinen, Jari. Vendale riigisaladus. Soome ja Eesti sõjaline koostöö Nõukogude Liidu võimaliku rünnaku vastu aastatel 1918-1940. Tallinn 2000

Talvesõda 1939-1940. 105 päeva Soome rahva kangelaslikku võitlust. Koost. Jari Leskinen, Antti Juutilainen. Tallinn 2002

¹⁷ **Õun, Mati.** Eesti merekindlused ja nende suurtükid 1918-1940. Tallinn 2001

Õun, Mati. Eesti sõjalaevad 1918-1940. Tallinn 1998

rannakaitсени ja Eesti oludeni. Teises peatükis käsitletakse Eesti kaitsejõudude rannakaitsevõimekust väeliikide kaupa. Analüüsitakse mereväe võimekus nii laevastiku, mineerimise kui ka merekindluste osas, õhuväe ülesandeid ning maavägede struktuuri ja koosseise. Kolmandas peatükis antakse ülevaade Eesti liitlassuhetest Soomega ja Nõukogude Liidu Balti sõjalaevastiku võimekusest ning selle taustal analüüsitakse Eesti rannakaitsevõimet erinevates geograafilistes piirkondades.

Töö põhiteksti täiendavad lisad. Esitatud on kuus kaarti merekindluste paiknemise ja laskesektorite kohta ning kolm kaarti miiniväljade paiknemise kohta koos enam levinud miinide jooniste ja kirjeldusega. Samuti on lisatud Eesti rannakaitse juhtimise struktuur ja merekindlustes kasutatud suurtükkide taktikalised tehnilised andmed. Eraldi on välja toodud seletav tabel toona kasutatud sõjalaevade klassifikatsioonide kohta.

Töö koostamisel oli üheks kitsaskohaks eestikeelse terminoloogia korrastamatus. Osaliselt on terminoloogiat üritatud normeerida 1996. üllitatud Mereleksikonis,¹⁸ kuid leksikon pole kaugeltki täielik ning tänini kasutatakse mitmeid termineid erinevas tähenduses. Käesolevas töös on lähtunud terminoloogia osas lisaks Mereleksikonile ka admiral Hermann Salza eestikeelsest sõjalaevade klassifikatsioonist (1929)¹⁹ ning tänapäeval Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes (KVÜÕA) kasutatavast meresõjateooria terminitest. Valik on tehtud vastavalt allikate autoriteetsusele ja sõnakasutuse levikule.

Kuna magistr töö maht seab uurimusele kindlad piirid, siis pole olnud võimalik väeliikide uurimisega süüvida kõikidesse detailidesse. Välja on toodud vaid olulisemad arengud, et oleks võimalik üldistusi teha. Teine piirang on ajaline – käesolev töö keskendub eeskätt 1939. aastale (laiemalt 1930. aastatele). Edaspidi tuleks jätkata sama teema uurimist erinevatel aegadel, näiteks 1920. aastatel.

¹⁸ Mereleksikon. Toim. Koost. Olev Luhaveer. Tallinn 1996

¹⁹ **Salza, Hermann.** Eestikeelsed sõjalaevade tüüpide nimetused. – Sõdur 1929, nr 1/2, lk.7-10

1. Rannakaitse meresõja teooria kontekstis

Teooria on loogiline, abstraktne üldistus mingite asjade, tegevuse, käitumise või muud laadi olemuse kohta. Ka sõjapidamises on oma teooriad: nii sõja põhjuste, olemuse kui ka sõja läbiviimise vaatenurgast. Kuulsa sõjateoreetiku Karl von Clausewitzi kohaselt on teorial sõja kontekstis nii eesmärkide kui ka vahendite iseloom,²⁰ ehk mida saavutada, mida selleks vaja läheb ja mis vahendid olemas on. Et järgnevas uurimustöös kirjeldatavaid ja analüüsitavaid asju paremini mõista, tuleks kõigepealt vaadata meresõja teooriat nii üldisemalt kui ka kitsamalt rannakaitse vaatenurgast.

Sõjalise teooria areng on alati tihedalt seotud tehnika arenguga. Alles 18. sajandil muutus Põhja-Euroopas tehnika nii, et mereväed olid võimelised tegutsema aastaringsest, mis lõi neile palju uusi ja pikemaajalisi võimalusi. Sellest tulenevalt hakkasid arenema põhjalikumalt nende kasutamise teoreetilised printsiibid. Printsiipide sõnastamiseni jõudsid väikeste erinevustega esimesena Ameerika mereväe ohvitser ja ajaloolane Alfred Thayer Mahan oma raamatuga „Merevõimu mõju ajaloole. 1660-1783“²¹ ja Suurbritannia ajaloolane Julian Corbett oma raamatuga „Mõningad meresõja strateegia printsiipe.“²²

Nende üldised seisukohad meresõjanduse eesmärkide osas võib lühidalt kokku võtta järgnevalt:

- tuleb saavutada ülemvõim merel ja seda säilitada ehk mere valdamise doktriin²³
- takistada vastasel ülemvõimu saavutamist merel ehk merehõive takistamise doktriin²⁴

²⁰ Clausewitz lk.137

²¹ Mahan, Alfred Thayer. The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783 Boston 1893

²² Corbett, Julian. Some principles of maritime strategy. London 1911

Alfred Mahan ise ei nõustu väitega, et strateegia meresõjas oleks oluliselt muutunud ajas, väites, et muutus on toimunud ainult taktikalisel tasemel (Mahan lk.9)

²³ Inglise keeles *Sea control doctrine*

²⁴ Inglise keeles *Sea denial doctrine* Corbett lk.77, 210, Mahan lk.514

J. Corbett leidis, et ideeliselt peaksid need olema ülimald eesmärgid, mille saavutamist ei tohiks kõrvaleesmärgid ja muu tegevus segada.²⁵ See tähendab ahvatlevad ja ajutiselt edu toovad ülesanded peavad olema teisejärgulised, kui need segavad eelnimetatud peaülesannete saavutamist.

Tema Ameerika kolleeg A. Mahan läks selle ideega kaugemale, leides, et ülemvõim merel tuleb saavutada mõne üksiku suure merelahinguga, kus hävitatakse vastase laevastik. Selle saavutamiseks pooldas ta jõudude koondamist.²⁶ Tema arvates pidi ülekaalukas laevastik suutma kontrollida tervet ookeani, olles ise koondunud ühte omavalitud punkti. Nõrgem vastase laevastik, kartes totaalset hävingut, oli tugevama laevastiku lihtsa olemasolu tõttu sunnitud sadamasse jääma.²⁷

Väikeriigil nagu Eesti ei ole võimalik suurt mereväge üleval pidada, mistõttu käib esimese eesmärgi saavutamine talle ülejõu. Lisaks riigi ja majanduse suhtelisele väiksusele on Eesti A.T. Mahani käsitluse järgi kontinentaaliik mitte saareriik. See tähendab, et tema sõjaline julgeolek ei põhine ainult mereteede kontrollimisel ja blokeerimisel. Mere kontrollimise kõrval on Eesti jaoks väga oluline ka maavägede võimekus. Vastupidiselt saareriigile nagu Inglismaa, lähtus sõjaline oht Eestile peamiselt maismaalt. Hilisemad teoreetikud on sellist olukorda vaadelnud üheskoos maavägede ja õhuväe strateegiaga kulude ja tulude skaalal, küsides: mil määral aitab ühe või teise väeliigi panus kaasa kogu sõja edule.²⁸ Näiteks Eesti jaoks tooks mereteede vabana hoidmine kasu üksnes jätkuva kaubanduse läbi ja ehk ka välisabi näol. Seevastu kaotus Petseri või Narva rindelõigul hävitaks terve riigi. Järelikult kaalub maavägede poolt pakutav tulu (sõjaline kaitse maismaal) üle mereväe pakutud tulu. Kuna maavägi annab Eestile sõjalise kaitse seisukohalt suurimat tulu, peab ka investeerima ennekõike maaväe arengusse, ehkki see pärsib paratamatult merejõudude arengut.²⁹

²⁵ **Corbett** lk.211

²⁶ **Jablonsky, David.** Roots of Strategy. Book 4. 4 Military Classics. Mechanicsburg 1999 lk.51

²⁷ **Luttwak** lk.197

²⁸ **Luttwak** lk.200

²⁹ **Sumida, Jon Tetsuro.** Inventing Grand Strategy and Teaching Command. The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered. Baltimore 1997 lk.81

Eesti Vabariik ei saanud siiski loobuda ka meresõjavõimekusest. Juba 1921. aastal langetati otsus, et Eesti jaoks on vajalik nii rannakaitsepatareide kui ka sõjalaevastiku ülevalpidamine.³⁰ Sõjalisi eesmärke, mida sellega saavutada sooviti, võib vaadelda erinevalt. Näiteks Tallinna sõjaline kaitse laevastiku ja rannakaitse patareide abil vastab teatud määral mere hõive takistamise doktriinile, kuna seeläbi piiratakse vastase ülemvõimu Tallinna ümbritsevates vetes.

Olukorras, kus riik on kaotanud ülemvõimu merel või suudab vastase ülemvõimu ainult piirata, on J. Corbett ette näinud kahte võimalikku stsenaariumi:

- Blokaad³¹ ehk blokeerida vastase mereteed transpordiks, halvates majandust.
- Dessant ehk viia oma maaväed vastase territooriumile merelt.³²

Blokaadi eesmärk on puhtalt logistiline. Mereteede blokeerimise läbi piiratakse vastase tsiviil- ja sõjaväelise varustuse vedusid ja armee enda transport meritsi. Sellega tekitatakse vastasele majanduslikke raskusi, mille abil saab sundida teda alistuma, muuta ta võitlusvõimetuks või vähemalt kahjustada tema võitlusvõimet ja moraali. Olukorras, kus Eesti on võimeline ainult Tallinna ümbrust kaitsma, on mereblokaadi kehtestamine meie vastu Läänemerel täiesti võimalik.

Ajaloo on blokaadi eduka kasutamise kohta erinevaid näiteid. Nimetagem kasvõi Napoleoni sõjakäiku Egiptusesse 1798-1799. Prantslaste maavägi oli vägagi edukas, saavutades kiirelt kontrolli Egiptuse üle. Samas 1798. aastal hävitas Kuninglik merevägi admiral Horatio Nelsoni juhtimisel Prantsusmaa laevastiku Abukiri lahingus ja asus blokeerima Aleksandria sadamat. See tõi kaasa Napoleoni jaoks suuri logistilisi raskusi - kohale ei jõudnud armee üleval pidamiseks vajalik varustus, kuld ja isegi suurtükid. Lõpptulemusena oli Napoleon sunnitud Egiptusest lahkuma ning tema armee alistus.³³

³⁰ **Pajur, Ago.** Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918-1934. Tartu 1999 lk.89, 90

³¹ **Blokaad** - (meresõja mõistes) on vaenlase ranna (resp. sadamate) sulustamine (blokeerimine) sõdiva riigi sõjajõudude poolt. (**Varamaa, Valentin.** Teatmeid rahvusvahelisest meresõjaõigusest laevandusringkondadele. Tallinn 1940 lk.74)

³² **Corbett** lk.212

³³ **McLynn, Frank.** Napoleon. Tartu 2002 lk.159-161, 167

Teine võimalus on dessant ehk vastase territooriumi vallutamine merelt. J. Corbett eristas dessandi kahte alaliiki:

- Dessant vastase kaitsest läbimurdes
- Vastase kaitse lahingtegevusega kõrvale juhtimine ning dessantvägede kõrvalistes vetes maabumine³⁴

Dessantidest leidub ajaloos rohkesti näiteid – olgu siis läbikukkumisega lõppenud Dardanellide lahing (Gallipoli operatsioon) 1915. aastal või igati õnnestunud Normandia dessant 1944. aastal. Mitmeid dessante korraldasid ka Eesti merejõud Vabadussõjas.

Nõukogude Liidu mereväe doktriinis jagati laevastiku tegevus kindlustatud piirkondade vastu kolme alagruppi:

- Läbimurre kaitstud territooriumist
- Merekindluse neutraliseerimine
- Merekindluse hävitamine³⁵

Kui Punalipuline Balti laevastik (PBL) üritanuks dessanti Lääne-Eestis, tulnuks tal kõigepealt saavutada läbimurre Tallinna piirkonnast (samal ajal on dessant Lääne-Eestis piirkonna nõrga kaitsevõime tõttu oluliselt lihtsam). Maandamiseks dessanti aga otse Tallinnas või linna vahetus läheduses, pidanuks PBL esmalt kas hävitama merekindluse merelt või neutraliseerima selle, st sundima merekindluse kahurid oma tulega vaikima. Näiteks kasutama gaasirünnakut.³⁶

Kuna dessantoperatsioonis tegutsevad maabuv dessantvägi ja merel opereeriv lahinglaevastik üheskoos, on nad teineteisest sõltuvad. Selle järelduseni jõudsid nii J. Corbett³⁷ kui ka Nõukogude Liidu mereväedoktriini koostajad.³⁸ Kuna ründaja on sunnitud koondama nii transport- kui sõjalaevad suhteliselt väiksele merealale, siis

³⁴ Corbett lk.217-218

³⁵ Merejõudude tegevus ranniku vastu. lk.1, 8

³⁶ Merejõudude tegevus ranniku vastu. lk.8

³⁷ Corbett lk.217

³⁸ Merejõudude tegevus ranniku vastu. lk.21

avaneb kaitsjale võimalus koondada lahingus tuli vastase transportlaevastikule. Seetõttu muutub taoline rünnak hästi organiseeritud kaitse puhul väga keerukaks, isegi juhul, kui ründav on suures ülekaalus.³⁹ A.T. Mahan läks isegi kaugemale, nimetades dessantoperatsioone vähe efektiivseteks ja väga riskantseteks.⁴⁰

Teisalt võinuks Eesti vähesed sõjalaevad hästi kaitstud Tallinna positsioonil siduda vastase suured jõud. Pidanuks ju Nõukogude Liidu kogu meretransport Peterburi (Leningradi) kaudu mööduma Tallinna lähistelt. Sõjalaevade kaitseta jäetud transpordilaevad kanduks rannakaitsesuurtükkide tule või sõjalaevastiku sekkumise läbi suuri kaotusi. Seega omandanuks Eesti laevastik klassikalise redulaevastiku olemuse.⁴¹

Üksinda sõides ei olnud Eesti merevägi võimeline kontrolli merel haarama. Siiski oli merevägi eesmärgiks seadnud arendada võimekus hoida Eesti kaubateed merel vabadena. Selle võimekuseni jõuti 1930. aastatel, kui töötati välja plaan, mille kohaselt pidid Eesti ja Soome sõjas Nõukogude Liidu vastu üheskoos sulgema PBL-u väljapääsu Soome lahest Tallinn-Porkkala joonel. Selleks kavatseti rakendada mõlema riigi merekindlused ja allveelaevad ning Soome torpeedokaatreid.⁴²

Plaani õnnestumisel ei oleks olnud tegu klassikalise ülemvõimu teostamisega merel, kuna Soome lahe idapoolset osa kontrollinuks vastase laevastik. Samas tähendanuks see nii Eestile kui Soomele olulist sõjalist edu:

- oleks blokeeritud vastase mere transport Peterburist läände, sundides Nõukogude Liitu kasutama teisi transporditeid
- oleks suletud PBL Soome lahe isaosaa, tagades sellega
 - Lääne-Eesti ja Lääne-Soome turvalisus dessandi eest
 - oma merekaubateede vabaduse

³⁹ Merejõudude tegevus ranniku vastu. lk.21

⁴⁰ **Sumida** lk.45

⁴¹ Inglise keeles *Fleet-in-being* – tähendab väikest laevastikku, kes väldib otsest konfrontatsiooni suurema laevastikuga, kuid oma olemasoluga häirib suurema laevastiku tegevust, sidudes neid oma piirkonda valvetegevusse. (**Smith, Carole J.** Small Fleet - Big Risk. Newport 1995 lk.2)

⁴² Sõja ja rahu vahel. I köide. Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Koost. Enn Tarvel, Tõnu Tannberg. Tallinn 2004 lk.190

Märgilise tähtsusega on asjaolu, et väike Eesti, kelle peamine tähelepanu riigikaitstes oli pööratud maavägede arendamisele, ei loobunud meresõja eesmärkide täitmisest, vaid püüdis koostöös Soomega saavutada kontrolli strateegiliselt oluliste piirkondade üle.

2. Rannakaitmesse kaasatud väeliigid

Rannakaitse ei tähenda kaitselahingute pidamist teatud kindlal ranniku alal. Rannakaitstes peavad koos tegutsema kõik väeliigid: maavägi, merevägi, õhuvägi. Ilma maaväeta pole võimalik ei dessandi maabumine ega ranniku kaitse maabunud dessandi vastu, ilma mereväeta ei saa maabuvaid üksusi transportida ega neile tuletõetust pakkuda ning ilma õhuväeta, kelle õlule jääb kaugtule korrigeerimine ja õhuluure, kujuneks kogu ettevõtmine äärmiselt raske nii kaitsjale kui ka ründajale. Seetõttu on rannakaitse näol tegu väga erinevaid väeliike ja väeosi hõlmava koostööga. Selle Eesti kontekstis paremaks lahtimõtestamiseks annan järgnevalt ülevaate Eesti vägedest, kes olid orienteeritud rannakaitsele.

2.1 Merevägi

Merevägi on üks kolmest põhiväeliigist, mis reeglina tegutseb merel ja/või siseveekogudel, kuid võib leida rakendust ka maismaal – rannakaitse huvides. Eestis kandis merevägi aastatel 1919-1940 ametlikult nimetust merejõud ning jagunes kolmeks oluliseks lahingüksuseks: Merelaevastiku (ka Läänemere laevastiku) divisjon; Peipsi laevastiku divisjon ja Merekindlused. Lisaks oli merejõudude alluvuses mitmed tugiüksused.⁴³ Järgnevalt võetakse töös vaatluse alla vahetult rannakaitse ülesandeid täitnud Merelaevastiku divisjon ja Merekindlused.

2.1.1 Merelaevastiku divisjon

1930. aastatel toimus Merelaevastiku divisjonis olulisi muutusi. Kuni 1933. aastani moodustasid divisjoni peamise löögijõu kaks vene päritolu hävitajat - Lennuk ja Wambola-, millele pakkus tuge saksa päritolu torpeedopaat Sulev ning mitmed

⁴³ ERA.496.4.114 L.162

väiksemad alused.⁴⁴ Laevade peamiseks ülesandeks oleks sõja korral olnud kaugemate miinitõkete loomine ning võitlus vastase samaväärsete jõudude vastu.⁴⁵

1933. aastal müüdi Lennuk ja Wambola Peruule, põhjendusel, et laevad ei vasta enam Eesti vajadustele.⁴⁶ Arvestades nende väikest mineerimise võimet (20 miini) ja võrdse või nõrgema vastase puudumist sõja korral, näib see arukas samm. Eriti kuna see lõi võimaluse ja vajaduse mereväge uuendama hakata. Teisalt tuleb siinkohal näha ka soodsat olukorda, mis Peruu ja Kolumbia omavahelise sõja tõttu hävitajate hinna vägagi kõrgeks kergitas.⁴⁷

Kohe peale hävitajate müüki 1933 hakati tegema plaane uute laevade ostuks. Valik langes kiirelt kahe allveelaeva muretsemise kasuks.⁴⁸ Otsus arutati läbi ka Soomega ning leiti, et Eesti allveelaevad peaksid olema Soome mereväe standarditega sobivalt varustatud, et neid oleks võimalik ka sõja korral varustada Soome sõjavarudega.

Eesti mereväe varustamine allveelaevadega ei olnud uus mõte. Juba 1923. aastal esitas Eesti päringu Prantsusmaale allveelaevade ostmise kohta. Viimane keeldus müügist viidates Washingtoni merejõudude kokkuleppele.⁴⁹ Sellejärgselt uuriti, kas oleks võimalik ehitada lõpuni Tallinnasse Sadamatehasesse jäänud kaks Vene allveelaeva, kuid seegi plaan ei pälvinud heakskiitu.⁵⁰

Uus, Eesti vajadustele ja võimalustele kõige sobivam pakkumine saadi Inglismaalt Vickers & Armstrongi tehaselt. Allveelaevade ehitus, mis algas 1935. aastal, jõudis lõpule kaks aastat hiljem. 1937. aastal arvati allveelaevad Kalev ja Lembit Merelvaestiku divisjoni koosseisu. 1939. aastaks olid laevad saavutanud ainult

⁴⁴ Lisa 15.

⁴⁵ **Miido, Eustaatius.** Mõtteid meie rannakaitse korraldamisest. *Sõdur* 1929, nr 43/44, lk 1105

⁴⁶ **Naber, Reet.** Eesti merejõudude juhatajad 1918-1940. Tartu 2004 lk.93

⁴⁷ **Leskinen** 2000 lk.155

⁴⁸ **Kokk, Ragnar.** Eesti merejõudude allveelaevad ja allveelaevnikud. Tartu 2006 lk.21-22,29

⁴⁹ **Stoker, Donald J.** Britain, France and the naval arms trade in teh Baltic 1919-1939. Grand Strategy and Failure. London 2003 lk.60

Washingtoni merejõudude kokkulepe – 06.02.1922. aastal allkirjastatud lepe, mille kohaselt piirasid Suurbritannia, Ameerika Ühendriigid, Itaalia, Prantsusmaa ja Jaapan majanduslikel põhjustel oma laevastike suurusi, kehtestades erinevaid ehituslikke kui ka ekspordi piiranguid.

⁵⁰ **Kokk** lk.18

esmasel lahingvalmiduse. Neile olid monteeritud kahurid, varustatud torpeedode ja miinidega. Kuid probleemiks oli torpeedode ja miinide puudulik varu.⁵¹

Allveelaevade sõjaaegseks ülesandeks plaaniti aktiivmiiniväljade loomine,⁵² torpeedorünnakute sooritamine ja luuretegevus.⁵³ Hiljem on väidetud, et mõlemad alused plaaniti sõja korral operatiivselt allutada Soome mereväele. Selleks korraldati 1939. aastal mõlema riigi allveelaevade ühisõppus. Nende eesmärgiks oli merekindluste toetamine.⁵⁴

1939. aastaks koosnes Merelaevastiku divisjoni kahest allveelaevast (Kalev ja Lembit), ühest torpeedopaadist (Sulev), ühest suurtükilaevast (Laine), kahest miiniveeskijast (Suurop ja Ristna) ning kolmest traalerist (Keri, Tahkona ja Vaindlo). Seega oli divisjoni klassikaline veepealsete lahingute võimekus langenud pea nullini. Küll aga omas divisjon oma väiksuse kohta arvestatavat miiniveeskimise võimekust. Ainuüksi Ristna ja Suurop kandsid kumbki kuni 175 meremiini, lisaks olid võimelised miine veeskima ka allveelaevad, torpeedopaat ja traalerid. Samuti oli säilinud torpeedorünnakute võimekus. Nende läbiviijateks olid nüüd hävitajate asemele allveelaevad (lisaks ka torpeedopaat Sulev).

2.1.2 Miiniväljade rajamise kavad

Laevastiku sõjaaegse tegevuse oluliseks osaks oli veeteede mineerimine, mille tulemusena omandavad teatud lõigud merel passiivse kaitsevõime. Rannakaitseliselt omavad miiniväljad väga olulist rolli. Aktiivmiiniväljadega on võimalik alustada vastase dessantvägede häirimist juba nende teekonna suhtelises alguses, seda jätkates ulgumerel ning lõpuks miinidega kaitsta randumise piirkondi, merekindluseid ja laevastiku baase.

⁵¹ **Õun, Mati.** Eesti sõjalaevad 1918-1940. Tallinn 1998 lk.53 **Leskinen** 2000 lk.161

Kokk lk.116

⁵² **Aktiivmiiniväli** – vastase kontrollitud vetesse loodud miiniväli.

⁵³ ERA.527.2.35 L.2

⁵⁴ **Leskinen** 2000 lk.187-188

Teisalt on miinid suhteliselt odavad kaitsevahendid, säilitades pideva kaitsevõimega kuni nende hävimiseni, olenemata sellest, kas piirkonnas viibib oma üksuseid või mitte. Nad omavad ka suurt psühholoogilist rolli - hirmutades vastast piirkonnast eemale, kus teadaolevalt asuvad miinid.⁵⁵ Selle tõttu annan siinkohal ülevaate mineerimise võimalustest ja plaanidest.

Toona kasutatud meremiinid jagunesid kontaktmiinideks ja mittekontaktmiinideks. Esimesed neist olid vanema disainiga ja toimisid lihtsalt: kontaktmiinid, mis sisaldasid 100 – 160 kg trotüüli kinnitati ankruga merepõhja, veepinnast mõne meetri sügavusele.⁵⁶ Miini küljes olid tavaliselt sarved, mis toimisid sütikutena. Kui laev nende vastu sõitis, aktiveeris ta sütiku, mis detoneeris miini lõhkelaengu ja sellega kahjustas ka laeva. Sütikud võisid olla nii elektrilised kui ka keemilised.

Kontaktmiinidest olid Eestis kasutusel: suured sarvmiinid (SSM), väikesed sarvmiinid (VSM), kalamiinid ja vene sarvmiinid ehk B-miinid (BM).⁵⁷ Sarvmiinide näol oli tegemist erinevat päritolu, kuid sarnase tööpõhimõttega miinidega, mis tüüpiliselt veesiti 4 m sügavusele. Kalamiinid (KM) olid oluliselt väiksemad ja kergemad, sisaldades kõigest umbes 50 kg trotüüli⁵⁸ ning neid veesiti 1.5 m sügavusele. Pinnalähedased väikesed kalamiinid kujutasid enesest suurt ohtu vastase miinitraaleritele. Mittekontaktmiine Eesti relvastusse ei jõudnud, ehkki tehnoloogia oli tolles ajas juba olemas ja Eestile kättesaadav.

Rahu ajal Eesti territoriaalvetes miinivälju ei olnud, küll aga koostati ja uuendati kavasad mitmete huvipakkuvate veeteede mineerimiseks. Esimene selline plaan valmis 1929. aastal merejõudude juhataja kontraadmiraal Hermann Salza eestvedamisel. Kava nägi ette 360 suure sarvmiini, 280 väikese sarvmiini ja 600 kalamiini ehk kokku 1240 miini paigutamise kuuale Soome lahes rajatavale miiniväljale. Miinide jaotumist näitab täpsemalt tabel 1 ja lisa 11.

⁵⁵ **Greer; Bartholomew** lk.14

⁵⁶ **Mey, Joh.** Veealused Miinid. *Sõdur* 1924, nr 50, lk 7

⁵⁷ Miinide tüüpide kohta vaata lisad 7-9.

⁵⁸ **Mey** lk.7

Tabel 1. Miiniväljade paigutuse kava 1929⁵⁹

Miinivälja number	Kasutatud miinide hulk ja tüüp	Asukoht	Eesti territorialvees
Miiniväli 1	160 VSM	Keskmadal - Vullikrunn	Jah
Miiniväli 2	160 SSM, 100 VSM	Suurupi - Naissaar	Jah
Miiniväli 3	120 VSM	Ihasalu - Aksi saar	Jah
Miiniväli 4	400 KM	Kaguranna madal - Vahemadal	Jah
Miiniväli 5	200 SSM	Uusmadal - 4 miili idasuunas	Ei
Miiniväli 6	200 KM	Prangli- Uusmadal	Jah

1933. aastal viidi sisse muudatusi Soome lahe mineerimise kavasse. Uue kava järgi pidi Merevägi sõja korral koheselt veeskima 1040 miini, seal hulgas 450 suurt sarvmiini, 280 väikest sarvmiini ja 310 kalamiini. Seekord jagati miiniväljad kolme tüüpi:

- Miinitõke - tugev, ühtlaselt kaetud miiniväli
- Miinigrupp - tugevatest miinidest koosnev, kuid hõredalt viieste miinigruppidega kaetud ala
- Miinitõkke kaitse - väiksematest traalerivastastest miinidest koosnev tihedam miiniväli miinitõkke ees.⁶⁰

1933. aasta miiniväljade paigutuse kava kajastavad tabel 2 ja lisa 12.

⁵⁹ ERA.638.1.128 (pag-mata)

⁶⁰ ERA.638.1.144 (pag-mata)

Tabel 2. Miiniväljade paigutuse kava 1933⁶¹

Miinivälja nimi	Kasutatud miinide hulk ja tüüp	Asukoht	Eesti territorialvees
Miinitõke 1	120 SSM	Aksi saar - Ihasalu ps	Jah
Miinitõke 1 kaitse	110 KM	Aksi saar - Ihasalu ps	Jah
Miinigrupp 1	35 SSM	Keri - Rammu	Jah
Miinitõke 2	105 SSM	Suurupi - Naissaar	Jah
Miinitõke 3	60 SSM	Suurupi - Naissaar	Jah
Miinitõkete 2, 3 kaitse	200 KM	Suurupi - Naissaar	Jah
Miinigrupp 2	45 SSM	Naissaar - Pakri	Jah
Miinigrupp 3	45 SSM	Naissaar - loode suund	Osaliselt
Miinitõke 4	140 VSM	Uusmadal - Tallinna madal	Ei
Miinigrupp 4	40 SSM	Tallinna madal - Kudadamuna	Ei
Miinitõke 5	140 VSM	Uusmadal - Nygrund	Ei

1933. aasta kava kehtis kuni 1937. aastani, mil see asendati oluliselt suurejoonelisema kavaga. Uue kava kohaselt pidi Soome lahte paigutatama 70 B-miini (BM), 506 suurt sarvmiini, 232 väikest sarvmiini ja 615 kalamiini (kokku 1423 miini). Lisaks plaaniti mineerida Lääne-Eesti rannikut - 62 väikese arvmiini ja 147 kalamiini. Kõik miiniväljad jagati 11 piirkonnaks, kusjuures jätkuvalt kasutati kalamiine miinitõkete kaitseks. Nende miiniväljade paigutust demonstreerib tabel 3 ja lisa 13.

⁶¹ ERA.638.1.144 (pag-mata)

Tabel 3. Miiniväljade paigutuse kava 1937⁶²

Miinivälja number	Kasutatud miinide hulk ja tüüp	Asukoht	Eesti territoriaalvees
Nr.1	120 SSM, 164 KM	Aksi-Rammusaare	Jah
Nr.2	70 BM, 88 VSM, 234 KM	Suurupi - Naissaar	Jah
Nr.3	57 SSM, 83 KM	Prangli - Aksi	Jah
Nr.4	90 SSM	Aegna - Nygrund	Jah
Nr.5	218 SSM	Aegna - Uusmadal	Osaliselt/Jah ⁶³
Nr.6	133 KM	Uusmadal - Tallinna madal - Kuradimuna	Ei
Nr.7	72 VSM	Uusmadal - Nygrund	Ei
Nr.8	72 VSM	Tallinna madal - Nygrund	Ei
Nr.9	21 SSM	Kolga laht	Jah
Nr.10	62 VSM, 45 KM	Hari kurk	Jah
Nr.11	102 KM	Viire kurk	Jah

1939. aasta inventuur näitas, et sellises mahus mereteede mineerimiseks ei piisa miine. Puudu oli 78 suurt sarvmiini ja 68 kalamiini. Samas oli võimalik vajakut katta teist tüüpi miinidega, sest kavade realisserimisel jäänuks üle 186 väikest sarvmiini ja ja 195 B-miini.⁶⁴

Kõigil kolmel mineerimise kaval oli üks sarnane joon: nad olid väga tugevalt keskendunud Tallinna ümbrusele, ehkki 1937. aasta kava nägi küll ette Lääne-Eesti rannikule kahe väikese miinivälja rajamist ja jättis võimaluse aktiivmiiniväljade loomiseks Peterburist väljuvatele veeteedele. Kõigi kolme kava puhul joonistub välja

⁶² ERA 527.1.1648

⁶³ 1937-1938 - osaliselt Eesti territoriaalvetes, alates 1938. aasta merepiiri muudatusest, kus merepiiri suurendati 4 meremiilini, on miiniväli täielikult Eesti territoriaalvetes.

⁶⁴ ERA.527.1.1655 (pag-mata)

tõhus miinikaitse Suurupi - Naissaar - Aegna ja Prangli - Ihatsalu liinidel. Kuna ainukene avatud lõik (Aegna – Viimsi poolsaar) oli suurte laevade jaoks liiga kitsas ja madal, siis näitasid mineerimiskavad merejõudude juhatuse soovi sulgeda võõrastele kõik sissepääsud Tallinna reidile.

1933. ja 1937. aasta kavad nägid ette ka Naissaarest ja Aegnast põhja poole jääva Uusmadal - Tallinna madal - Kuradimuna piirkonna mineerimist. Selle piirkonna olulisusest võib aimu anda, et tegu oli pea ainsa rahvusvahelistesse vetesse planeeritud miiniväljaga, olles nii Naissaare kui ka Aegna merekindluste laskesektorisse jääv ala. Seetõttu oli ka väga loogiline koht mineerimiseks.

Järelikult võib Tallinna ümbruskonna mineerimist vaadelda kui ühe protsessi pidevat arengut. Täienesid ja arenesid nii miiniväljade kavad, miinid kui ka miinide veeskimise võimalused. Samuti ei olnud kasutatud miinide arv väike, arvestades, et kaeti Tallinn - Porkkala liini ainult lõunapoolne osa. Võrdluseks võib öelda, et Venemaa keiserlik merevägi kasutas 1914. aastal terve Tallinn - Porkkala joone mineerimiseks 2124 miini, kusjuures toona vajas tõkestamist tunduvalt ulatuslikum ala – ka Soome lahe põhja- ja keskosa.⁶⁵ Muidugi jõuti Esimese maailmasõja lõpuks miinivälju oluliselt tugevdada ja laiendada, seda peamiselt 1916. aastal, kui Vene laevastik tegeles terve navigatsioonihooaja miinide veeskimisega. Selle tulemusena lisandus üle 14 000 miini.⁶⁶

Seega võib öelda, et sõja puhkemise korraks kavandatud mineerimise maht oli enamvähem mõistlik. Samas ei taganud need miiniväljad absoluutset kaitset, vaid vajasid täiendamist sõja ajal ja kaugtule toetust traalimise takistamiseks. Viimast võisid pakkuda merekindlused.

⁶⁵ **Ojalo, Hanno; Õun, Mati.** Võitlused Läänemerel 1914-1918. Esimene maailmasõda koduvetes. Tallinn 2011 lk.11

⁶⁶ **Ojalo; Õun** lk.126

2.1.3 Merekindlused

Merekindlused on saartele, rannikule või ujuvrajatistele püstitatud sõjalised kaitserajatised, mille eesmärgiks on kaitsta teatud piirkonda vaenlase mereväeüksuste vastu. Selle jaoks on merekindlustesse tavaliselt koondatud sarnased vahendid nagu vastase sõjalaevastikul: suurtükid, suurtükkide ja toetusüksuste kaitserajatised, tulejuhtimispunktid, kaugusmõõdikud, laskemoonalaod, sidesüsteemid, meeskondade eluruumid jne.

Erinevalt laevastikust on merekindlused kohtkindlad ja nende mobiilsus on kas väga piiratud või puudub täielikult. Samas tuleneb piiratud liikuvusest ka tugevaid külgi, mida merekindlused saavad laevastike vastu ära kasutada.

Esiteks on merekindlus hajutatud sihtmärk. Tema erinevaid osi on võimalik hajutada suurele territooriumile, mistõttu tabamus mõnda tema allüksusesse ei tähenda veel terve kindluse hävitamist. Näiteks võib neil olla mitu erinevat laskemoonaladu, mis asetsevad kahuritest ja kaugusmõõdikutest eemal. Läbistav tabamus ühte laskemoonalattu lööb küll selle lao rivist välja, aga kindlus ise on võimeline tegevust jätkama. Laevade puhul toob tabamus laskemoonalattu reeglina kaasa laeva hävimise.⁶⁷

Teiseks on võimalik maismaal ehitada paremini kaitstud rajatisi. Laevade puhul toimub soomuse tugevdamine alati millegi arvelt, tuues kaasa laeva kiiruse või tulejõu vähenemise. Maal seevastu pole ruum ja kaal nii piiratud ja oluline kui merel, mistõttu on võimalik püstitada väga massiivseid kaitserajatisi.⁶⁸

Kolmandaks on maal võimalik merekindlust paremini maskeerida. Muidugi ei saa merekindluse olemasolu vastase eest saladuses hoida (erinevalt laevastiku asukohast), kuid see-eest on võimalik sulandada kahurid ja toetusüksused kokku ümbritseva maastikuga, raskendades vastase sihturite tööd. Merel saab laevastik

⁶⁷ **B.P.** Laevasuurtükk rannasuurtüki vastu. – Sõdur, 1934, nr 39/49, lk.778

⁶⁸ **B.P.** lk.778

kasutada maskeerimiseks ainult ilmastikku, ööd ja kunstlikult loodud suitsukatet (samad võimalused on ka merekindlusel).⁶⁹

Neljandaks on merekindlustel oluliselt parem laskesektor. Nende laskesektor on eelnevalt ette valmistatud ja tuletegevust alustatakse sobival hetkel. Vastase laevastiku laskesektor oleneb formatsioonist ning võib juhtuda, et osa laevadest ei saa teatud suunda tulistada, sest teised laevad jäävad nende tulesektorisse.⁷⁰

Viiendaks asuvad merekindlused kindlalt maapinnal ega ole mõjutatud kõikumisest. Mere lainetusest tulenev kõikumine mõjutab oluliselt laevade kiirust, kaugusmõõdikute täpsust ja kahurite lasketäpsust. Merekindlused selliste probleemidega kokku ei puutu.

Seega on merekindlustel võrreldes laevastikuga oluline eelis eeskätt kaitse osas. Nimetatud seisukohta kinnitavad ajaloolised sündmused. 1915. aastal ründasid Prantsuse ja Briti mereväeüksused Dardanellide rannikul asunud Otomani impeeriumi merekindlusi, eesmärgiga need hävitada merelt. Lahingu alguses tundus liitlastel olevat otsustav jõudude ülekaal – 540 kahurit (76-380 mm) 230 otomanide kahuri (57-355 mm) vastu.⁷¹ Lisaks oli Dardanellide kaitse jaotatud kolme gruppi – välimised, keskmised ja seesmised merekindlused – mistõttu said liitlased rakendada kõik 540 kahurit otomanide kahurväe ühe kolmandiku vastu. See tagas liitlastele muljetavaldava seitsmekordse jõudude ülekaalu.⁷²

Lahing välimiste merekindluste pärast kestis kaks päeva ja lõppes dessantüksuste maabumist kartnud otomanide vägede taandumisega. Hiljem selgus, et liitlasväed polnud suutnud kahe päevaga tekitada kindlustustele mingit märkimisväärset kahju. Saavutatud edu peamise põhjusena on hiljem nähtud Otomanide vägede kehva moraali.⁷³

⁶⁹ **B.P.** lk.778

⁷⁰ **B.P.** lk.778

⁷¹ **B.P.** lk.778

⁷² **Salza, Hermann.** Meresõja kunsti ajalugu. II jagu. Tallinn 1927 lk.51

⁷³ **Selby, John.** The Dardanelles First Naval Assault. History of the First World War. Nr.26 (Volume 2. Number 10) Forcing the Narrows. London 1970 lk.722-723

Kolm nädalat hiljem, kui liitlased ründasi keskmist kindlustusliini, olid juhtimise üle võtnud Saksa ohvitserid ja ennatlikku taganemist enam ei esinenud. Tulevahetuses õnnestus rannapatareidel üks soomuslaev uputada ja muuta neli soomuslaeva lahingukõlbmatuks. Lisaks sattusid kaks soomuslaeva miiniväljadele, kusjuures üks neist uppus ja teine sai raskelt viga. Peale seda tõmbusid britid ja prantslased tagasi, loobusid plaanist hävitada kindlused merelt ning jätkasid võitlust välimiste kindluste juures maabunud maaväeüksustega.⁷⁴

Samas kontekstis väärib põgusat meenutamist ka operatsioon *Albion* – keiserliku Saksamaa meredessant Lääne-Eesti saartele (Keiser Peeter Suure merekindluse Muhu väina kindlustatud positsioonile) 1917. aasta sügisel. Ehkki operatsioon lõppes ründaja võiduga, leidis mitmeid sarnasusi Dardanellide lahingutega. Muhu väina kindlustatud positsioonil asus 65 kahurit (76-305 mm), mida toetasid kaks soomuslaeva ja miiniväljad.⁷⁵ Nende vastas seisis Saksa eskaader (kümme lahingulaeva, üks lahingristleja, üheksa ristlejat), mille tulejõu tagasid 471 kahurit (88-380 mm).⁷⁶ Seega oli sakslastel kahurite arvus enam kui seitsmekordne ülekaal.

Sakslased ei kaotanud ühtegi suurt sõjalaeva (Vene pool kaotas ühe soomuslaeva) ja vallutasid kindlustatud positsiooni dessandiga. Kuid Saksamaa edu peamiseks põhjuseks polnud mitte ülekaal relvastuses, vaid revolutsioonist haaratud Vene vägede peaaegu olematu võitlusemoraal. Tähelepanuväärne on hoopiski asjaolu, et Saksa laevastik ei suutnud oma suurtükitlega Vene rannakaitsepatareid hävitada.⁷⁷

1939. aastal Talvesõja käigus üritas PBL neljal korral rünnata laevastiku tulega erinevaid Soome merekindluseid. Isegi kohati halvas tehnilises olukorras olnud Soome rannakaitsepatareid tõrjusid kõik rünnakud, vigastades seejuures raskelt

⁷⁴ **Parker, A.J.** The Dardanelles: Turkish Reaction. History of the First World War. Nr.26 (Volume 2. Number 10) Forcing the Narrows. London 1970 lk.732

⁷⁵ **Ojalo; Õun** lk.155

⁷⁶ Arvutatud **Staff, Gary.** Battle for the Baltic Islands 1917. Triumph of the Imperial German Navy. Bransley 2009 lk.165-166 põhjal.

⁷⁷ **Staff** lk.9,148-149 ja **Ojalo; Õun** lk.159

ristlejat Kirov ja kergemalt lahingulaeva Oktjabrskaja Revoljutsija. Kõik rünnaku alla sattunud Soome patareid säilitasid võitlusvõime.⁷⁸

Seega võib maailmasõdade kogemusest järeldada, et laevastiku tulega, olenemata selle tugevusest, on väga raske hävitada merekindluseid. Paremaid võimalusi pakub merekindluste hävitamisel meredessant.

Nagu 1. peatükis öeldud, on rünnak hästikindlustatud alale väga keeruline ja ohtlik. Kuna dessantlaevadel tuleb siseneda kaitsjate tulesektorisse, võib selle tõttu väga suuri kaotusi kanda. Sidudes kokku teooria ja ajaloolise kogemuse võib järeldada, et dessant kindlustatud alale on eeskätt võimalik olukorras, kus kaitsja on tugevalt demoraliseeritud.

Eesti merekindlused kujutasid enestest vastavalt väikeriigi vajadustele ja võimalustele ümberehitatud osi Keiser Peeter Suure merekindlusest. Täies mahus vana merekindlust taastada ei olnud võimalik erinevatel põhjustel. Esiteks oli kindlus ehitatud lääne poolt läheneva vastase tõrjumiseks, samas kui nüüd ähvardas suurem oht idast. Teiseks olid 1918. aastal esialgu Vene ja seejärel ka Saksa väed muutnud merekindlused kasutuskõlbmatuteks, lõhkudes olulisi detaile, nagu kahurite lukud ja kaugusmõõdikud.

Merekindlused olid koondunud Tallinna ümber ja koosnesid kolmest üksusest:

- Aegna komandantuur
- Naissaare komandantuur
- Suurupi komandantuur⁷⁹

⁷⁸Stoker, Donald J. Baltic Security And Defence Review. Volume 11, Issue 2. Tartu 2009 lk.70-73

⁷⁹Õun 2001 lk.3

2.1.3.1 Aegna komandantuur

Aegna komandantuuri vastutusala asus Tallinnast kirde pool, hõlmates Aegna saart ja Viimsi poolsaart. Aegna oli täielikult militariseeritud saar, kust asustati ümber kõik tsiviilelanikud ning kus teenis esialgselt ligi pool Merekindluste isikkoosseisust.⁸⁰

Aegna saarel asus kokku viis patareid: 305 mm, 152 mm ja 130 mm rannakaitsepatarei ning kaks väikesekaliibrilist dessandi- ja õhutõrjepatareid.⁸¹ Lisaks paiknesid kolm rannakaitsepatareid Viimsi poolsaarel.

Rannapatarei nr 1 (RP1) asus Aegna saare kirdeosas, vanal Peeter Suure merekindluse positsioonil. Tegu oli nelja 305 mm (12 tollise) kahuriga relvastatud tulepositsiooniga, mille kahurid paiknesid kahes kõrvuti asetsenud soomustornis. Laskevõimekuse saavutas patarei 1920. aasta kevadel, kuid esialgu puudus tulejuhtimispunkt. 305 mm paksusest terasest ehitatud soomustorn valmis alles 1926. aastaks. 1933. aastal muudeti patarei gaasikindlaks – selleks tekitati tornides ülerõhk, mistõttu liikus õhk tornidest välja, mitte sisse.⁸² Patarei tehnilised taktikalised andmed on toodud lisa 16.

Tegu oli suure, hästi kaitstud patareiga, mis suutis teha neli lasku minutis. Olenevalt laskemoonast ulatus laskekaugus 148 kaabeltaust⁸³ (26,9 km) kuni 232 kaabeltauni (43 km). Laskekaugus suurenes peale 1930. aastat, kui võeti kasutusele uuema disainiga mürsud. Siitpeale ulatus patarei tuli Helsingist lõunasse jäävate saarteni või Juminda poolsaareni. Teisisõnu oldi võimelised katma suuremat ala, kui merevägi plaanis mineerida, ning tuli ulatus Peterburisse suunduva rahvusvahelise mereteeni. RP1 oli ainus sellise tuleulatusega Merekindluste üksus.

⁸⁰ **Õun** 2001 lk.31

⁸¹ Vastupidiselt maaväe kahuritele, merekahuritel mõõdetakse kahte parameetrit kaliibrites. Esiteks mürsu läbimõõtu ja teiseks relva raua pikkust. Siinkohal on relva kaliibreid kasutatud mürsu läbimõõdu väjendamiseks.

ERA.527.1.1655 (pag-mata).

⁸² **Õun** 2001 lk.31

⁸³ **Kaabeltau** - merel kasutatav mõõtühik, võrdub 1/10 meremiilist ehk 185,2m

1939. aastaks oli RP1 tarvis varutud 1253 mürsku ja 493 laengut,⁸⁴ seega 123 laengut igale kahurile. Järelikult jätkunuks patareil piirkiirusel tulistades laskemoona vaid pisut enam kui kaheks tunniks.

Rannapatarei nr 2 (RP2) seati üles juba Vabadussõja ajal RP1-st veidi idapool ja koosnes esialgu kahest 152 mm (6 tollisest) *Canet'* kahurist, mis pärinesid Venemaa keiserliku mereväe soomuslaevalt *Slava*, millele lisandusid 1923. aastal kaks samatüübilist suurtükki endisest Meriküla patareist.⁸⁵ Järgmisel aastal kahurite positsioone muudeti mõnesaja meetri võrra ida poole, ning väljaehitada kavatseti neli kahurialust, laskemoonakeldrid ja raudteeharu ning hankida kaugusmõõtjad.⁸⁶ Tulevõimekuse omandas patarei juba 1924. aastal, kuid täieliku lahingvõime saavutamiseks läks veel aega, kuna kuni 1927. aastani puudusid patareil kaugusmõõtjad.⁸⁷

152 mm *Canet'* kahurite andmed on esitatud lisa 17. Patarei oli suuteline tegema 12 lasku minutis ja tema tuleulatus küüdis 12–15 km-ni. 1939. aastal modifitseeriti kaks kahurit, suurendades nende laskeulatust 20 km-ni.⁸⁸ Kahurid asusid pooltornides, mis kaitsesid meeskonda ja relva tule andmise suunast nii mürskuldude kui väiksema kaliibriga relvade tule eest. Gaasikaitsevõime patareil puudus.

RP2 laskesektor asus Aegnast põhja pool ja kattis Uusmadala, Tallinna madala ja Kuradimuna vahelist ala. Nagu eelpool öeldud, kaitsti sama piirkonda ka miiniväljadega.

Aegna läänekaldal loodi Rannapatarei nr 3 (RP3). 1920. aastal olid selle neljast kahurist töökorras ainult kolm. Ehkki pärast neljanda kahuri korrastamist ei vajanud patarei merekindluste juhatuse hinnangul olulisi juurdeehitusi, oli tegu nõrgalt kaitstud tulepositsiooniga, millel puudusid kaitsetornid. Tornide puudumist üritati

⁸⁴ **Õun** 2001 lk.55-56

⁸⁵ **Õun** 2001 lk.31 ERA.496.4.114 L.23

⁸⁶ ERA.527.1.1496 L.152

⁸⁷ **Õun** 2001 lk.32

⁸⁸ ERA.643.1.422 L.3

kompenseerida kahurite ette kuhjataud paksude liivavallidega.⁸⁹ Alates 1924. aastast olid patareis neli 130 mm (5,1 tollist) kahurit, mille andmed on esitatud lisas 18. 1929. aastal vahetati välja patarei tulejuhtimisseadmed ning hiljem tegeldi vaid patarei maskeerimistöödega.⁹⁰ RP3 tulesektor oli suunatud Aegnalt Naissaarele ja kattis Tallinna lahte.

1927. aastal allutati Aegna komandantuurile Viimsi poolsaarele rajatud patareid.

Rannapatarei nr 7 (RP7) asus Miidurannas ja koosnes kolmest 120 mm (4,7 tollisest) kahurist. Tegemist oli reservpatareiga, mis oli rahuajal mehitatud ainult vahiteenistuse toimkonnaga.⁹¹ RP7 võis sooritas kuni neli lasku minutis ja tema laskeulatus oli kuni 57 kaabeltaud (10,6 km). Sõja ajaks oli RP7 jaoks varus 746 mürsku.⁹² Paiknedes Viimsi poolsaare läänerannikul, kujutas patarei enesest viimast kaitseliini, enne Tallinna reidile jõudmist. Ehk teisisõnu selle patarei ülesandeks oli võitlus RP3 tulesektorist läbi murdnud laevadega.

Viimsi poolsaare idarannikule rajati kaks patareid. Tammneeme ja Randevere vahel asus kahe 102 mm (4 tollise) kahuriga relvastatud Rannapatarei nr 11 (a-st 1939 Rannapatarei nr 15).⁹³ Moodsad poolautomaatlukuga kahurid võisid teha 6–15 lasku minutis (olenevalt meeskonna treenitusest), mis ületas kordades teiste samalaadsete kahurite võimekust. Samuti oli neil oma klassi kohta üpris suur laskekaugus – kuni 19,4 km. Patarei jaoks oli varutud 397 mürsku, st vähem, kui aeglase tulettempoga 152 mm relvade jaoks.⁹⁴ Seetõttu asendati 1936. aastal senised kaks 102 mm kahurit nelja 152 mm *Canet* kahuriga, mille täpsem kirjeldus on antud lisas 18. Kui arvestada, et patarei mehitati ajateenijatega ja reservväelastega, kelle treenituse tase jäi kaadrikaitseväelastele alla, tähendas patarei ümberrelvastamine tulejõu suurendamist. Samuti lahendati sellega ka laskemoona probleem, sest 152-mm kahurite jaoks oli suur laskemoona reserv.

⁸⁹ ERA.496.4.114 L.23

⁹⁰ **Õun** 2001 lk.32 ERA.527.1.1496 L.164

⁹¹ **Õun** 2001 lk.34

⁹² **Õun** 2001 lk.63

⁹³ ERA.527.1.1655 (pag-mata)

⁹⁴ **Õun** 2001 lk.61

Randvere patareist põhja poole, Leppneeme lähedale jäi Rannapatarei nr 8 (RP8), mis oli alates 1928. aastast varustatud nelja 150 mm (5,9 tollise) kahuriga. Patarei tulejõud (mürsu algkiirus kuni 600 m/s ja tulesagedus kuni neli lasku minutis) jäi alla Randvere patareile.⁹⁵ Sarnaselt teistele Viimsi poolsaare patareidele oli positsioon korralikult väljaehitamata – puudusid kaitserajatised ja logistiline tugi raudteeühenduse näol. Kahurite jaoks oli varutud 400 mürsku.⁹⁶

RP15 ja RP8 olid mõlemad suunatud Viimsi poolsaarelt itta, seega oli nende eesmärgiks katta Prangli ja mandri vahelist ala, et vältida vastase maabumist Viimsi poolsaare idarannikul ja Tallinna pommitamist merelt. Mõlema patarei tulesektorisse kavatseti paigaldada ka miinitõkked.

Seega jäi Aegna komandantuuri vastutusalasse väga suur territoorium (Ihasalu poolsaar - Prangli - Tallinna madal - Naissaar – Tallinn) ning komandantuurile allunud patareid olid suutelised katma tulega tervet vaenulaevastiku teekonda, mistahes idapoolsest positsioonist see ka lähtunuks. Aegna komandantuuri patareide paigutust kajastavad lisad 5 ja 6.

Peale rannakaitsekahurite kuulusid Aegna komandantuuri alluvusse kaks väiksemat patareid. Nelja 76 mm välikahuriga relvastatud patarei nr 14 pidi vajadusel teostama dessanditõrjet, patarei nr 10 aga õhutõrjet. Neist viimane oli aastatel 1925-30 varustatud 75 mm ja alates 1930. aastast moodsamate 37 mm õhutõrjekahuritega.⁹⁷ Õhu- ja dessanditõrjepatareide lülitamine sedavõrd olulise sõjalise objekti koosseisu on igati mõistetav.

Õhukaitse huvides kuulutati Aegna (ja mitmed teised sõjalised objektid) 1924. aastal lennukeelualaks. Vajadus selleks ilmnes samal aastal, kui lennufirma A/S Aeronaut hakkas sooritama madalaid ülelend merekindlustest.⁹⁸ Aeronaudi lennukoosseisu kuulusid eeskätt saksa, osalt ka briti päritolu piloodid, kelle puhul tuli arvestada

⁹⁵ **Õun** 2001 lk.62

⁹⁶ ERA.498.13.105 L.82

⁹⁷ **Õun** 2001 lk.32

⁹⁸ ERA.496.4.181 L.2

julgeolekuriskidega (töötamisega mõne välisriigi sõjaväeluure heaks).⁹⁹ Samas jättis Aegna õhutõrjevõimekus kõvasti soovida. Esiteks oli õhutõrjekahurite arv üpris piiratud. Teiseks ei olnud tabamistäpsus kiita – 1940. aastal avati Aegnalt kaheksal korra tuli lennukeelutsooni sisenenud Nõukogude lennukite pihta, kuid ei saavutatud ühtegi tabamust. Lisaks ilmnisid sageli rikked kahurite lukusüsteemis.¹⁰⁰

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Aegna komandantuur oli suuteline osutama merelt ründavale vaenulikule laevastikule tugevat ja kauakestvat vastupanu ning teostama enesekaitseks esmast õhu- ja dessanditõrjet.

2.1.3.2 Naissaare komandantuur

Naissaare komandantuur asus Tallinnast põhja pool. Vastupidiselt Aegnale, ei hõivanud Merekindlused kogu saart, vaid osa sellest. Ühelt poolt oli tegemist suurema saarega, teisalt aga paiknes sellele ka vähem sõjaväeüksusi.

1920. aastal oli Naissaarel töökorras ainult kaks kahurit, mõlemad Rannapatareis nr 4 (RP4). Paberil tegutses 1920. aastal küll ka Rannapatarei nr 5 (RP5), kuid sellel puudusid töökorras kahurid.¹⁰¹ 1924. aastaks oli RP5 oma neli kahurit kätte saanud, kuid nende aluste rajamine ja „torude“ ülesseadmine kestis kuni 1927. aastani.¹⁰² RP4 sai oma kolmanda ja neljanda kahuri töökorda alles 1929. aastaks.¹⁰³

Mõlemad patareid olid varustatud 152 mm *Canet*’ kahuritega. RP4 kahurid paiknesid tavapärasest erinevatel alustel, mistõttu oli nende kahurite tõstenurk teistest väiksem ning see omakorda vähendas laskekaugust 5 kaabeltau võrra (vanemat tüüpi mürskude puhul).¹⁰⁴

⁹⁹ **Gerdessen, Frederik; Kitvel, Toivo; Tilk, Johannes.** Aeg mehed lennukid. Eesti lennunduse arengulugu kuni 1940. aastani. Tallinn 2001 lk.128

¹⁰⁰ **Gustavson, Heino.** Merekindlused Eestis 1913-1940. Tallinn 1993 lk.110

¹⁰¹ ERA.496.4.114 L.23

¹⁰² ERA.496.4.114 L.23 ERA.527.1.1496 L.164; **Õun** 2001, lk.22

¹⁰³ ERA.527.1.1655 (pag-mata)

¹⁰⁴ **Õun** 2001 lk.60

Sarnaselt RP2-ga olid RP4 kahurid paigutatud pooltornidesse, mis kaitsesid meeskonda vastase tule eest, kuid ei suutnud pakkuda kaitset gaasirünnakute vastu. Erinevalt Viimsi poolsaare patareidest, oli Naissaarele jäänud Peeter Suure merekindluse päevist tugev logistiline tugi patareide tööks: raudtee, punkrite ja laskemoonaladude näol. Uuendamist vajab sõjas räsida saanud tulejuhtimispunkt ja kaugusmõõdik, mis seati korda alles 1932. aastaks.¹⁰⁵ Mõlemad Naissaare patareid, nagu kõik ülejäänud samatüübilisedki, olid varustatud 400 lahingmürsuga.

RP4 paiknes Naissaare kagutipus, olles koos Miidurannas paiknenud RP7-ga viimaseks kaitseliiniks enne Tallinna reidi. Mõlema laskesektorid kattusid osaliselt Tallinna lahes, olles niimoodi võimelised vastast risttule alla võtma. RP5 seevastu paiknes Naissaare põhjatipus – tema kaks kahurit olid paigutatud laskesuunaga itta ja kaks kirdesse, võimaldades tulistada kirdest, Tallinna madala suunalt, lähenevat vastase laevastikku. Osaliselt kattus RP5 laskesektor Aegnal asunud RP2 omaga, lubades võttes vastase laevastiku kahe tule vahele.¹⁰⁶ Naissaare patareide täpsemat paiknemist illustreerib lisa 4.

Lisaks kahele patarele paiknes Naissaarel merekindluste laskemoona keskladu, mille rajamisel kasutati ära tugevalt soomustatud ja piisavalt ruumikas Vene-aegne 356 mm kahuritorn.¹⁰⁷

1927. aastal tugevdati Naissaare kaitsevõimet, asutades Rannapatarei nr 12 (RP12), mille käsutusse anti kaks 75-mm õhutõrjekahurit ja viis 76 mm välikahurit. Naissaare õhu- ja dessantitõrjevõime jäid Aegnaga võrreldes siiski oluliselt nõrgemaks. Õhutõrjekahureid paigutati Naissaarele arvuliselt kaks korda vähem, pealegi olid need vananenud ja Aegnal toleks ajaks välja vahetatud. Välikahureid leidis Naissaarel küll rohkem, kuid saare suuruse tõttu jagati need kahte gruppi ning paiguti saare erinevatesse osadesse. 1933. aastal minetas aga Naissaar õhutõrjevõimekuse

¹⁰⁵ **Õun** 2001 lk.22

¹⁰⁶ ERA.527.1.1655 (pag-mata)

¹⁰⁷ **Õun, Mati.** Ajamatkad Soome lahe saartel. Aksi, Malusitel, Naissaarel, Osmusaarel, Rammul ja Suursaarel. Tallinn 2008 lk.44

täielikult, kui seal paiknenud 75 mm õhutõrjekahurid anti Õhukaitse suurtükiväegrupi käsutusse.¹⁰⁸

1940. aastal otsustati Naissaarel taastada üks 305 mm kahurite torn, mis oli seisma jäänud Peetere Suure merekindluse õhkimisest saadik 1918. aastal. Plaan nägi ette 2-kahurilise torni lahingukõlblikuks seadmist järgneva viie aasta jooksul. Torni taastamiseks telliti AS-ilt Franz Krull isegi kahurite osi. Siiski ei saanud patarei kunagi valmis, kuna enne algas Nõukogude okupatsioon.¹⁰⁹

Võime järeldada, et Naissaar etendas Aegna komandantuuriga võrreldes hoopis tagasihoidlikumat osa. Saare kõige olulisem roll oli olla laskemoona kesklao haldajaks ja varustada teisi komandanture laskemoonaga. Naissaar oli oluliselt nõrgemalt relvastatud – seda nii rannakaitsekahurite kui ka välikahurite ja õhutõrjekahurite osas. Sealsete patareide laskesektorid olid kavandatud selliselt, et osaliselt katta Aegna komandantuuri laskesektoreid ja suurendada seeläbi Merekindluste tulejõudu.

2.1.3.3 Suurupi komandantuur

Suurupi komandantuur asutati alles 1927. aastal, kuna seni paiknes Suurupi poolsaarel ainult üks patarei – 234 mm (9,2 tolliste) kahuritega relvastatud Rannapatarei nr 6 (RP6). RP6 kahurid olid paigutatud pooltornidesse, st nad olid kaitstud kildude ja laskesuunast lähtuva vaenlase tule eest, kuid gaasikaitse puudus. 1934. aastal ehitati kahe parempoolse kahuri pooltornid ümber täistornideks, mis võimaldas laiendada nende tulesektorit paremale (kahurid asetsesid sedavõrd lähestikku, et parempoolsetest kahuritest laskmisel väljunud gaasid ohustasid varem vasakpoolseid kahureid).¹¹⁰ Parempoolset torni ehitust kohendati veel 1939. aastal, suurendades kahuri laskekaugust.¹¹¹

¹⁰⁸ **Raudvassar, Mika.** Õhukaitse suurtükiväegrupp 1928-1940. – *KVÜÕA Toimetised* Nr. 3. Tartu 2004 lk 221

¹⁰⁹ **Petrov** lk.57

¹¹⁰ **Õun** 2001 lk.47

¹¹¹ ERA.645.1.193 L.4

234 mm kahurite andmed on esitatud lisas 20. Nende relvade heaks küljeks oli suhteliselt kõrge mürsu algkiirus (853 m/s), nõrgaks küljeks aga tagasihoidlik laskeulatus (18,1 km). Tänu modifitseerimisele saavutati laskeulatuse kasv 5,7 km võrra. Veelgi suuremaks probleemiks kujunes asjaolu, et Eestis ei olnud 234 mm kahurite laenguid, leidus vaid mürske. Laengud tuli tellida välismaalt ja nende esimene partii (333 laengut) saabus alles 1927. aastal. 1939. aastaks oli laengute ja mürskude tagavara vaikselt tõstetud 645 mürsu ja 414 laenguni, mis tagas kahuritele korraliku töövõime.¹¹²

RP6 oli suunatud Suurupi poolsaarelt loodesse ning oli võimeline hoidma tule all mereala Naissaare läänepoolsest tipust kuni Pakri neemeni. Seega kattis patareid Tallinna lahte lääne poolt sisenevat mereteed. Lisaks kattis RP6 läänepoolset juurdepääsu Suurupi ja Naissaare vahelistele miiniväljadele. Suurupis asunud patareide positsioone illustreerib lisa 3.

1924. aastal hakati Suurupi poolsaarele rajama Rannapatareid nr 9 (RP9). Selle valmides kujundatigi 1927. aastal Suurupi komandantuur, millele allusid mõlemad nimetatud patareid. RP9 relvastati 120 mm kahuritega. Tegu oli sama tüüpi kahuritega, mida on kirjeldatud seoses RP7-ga, erinevuseks vaid tõsiasi, et RP9 jaoks oli varutud 694 mürsku. Samuti oli RP9 laskekaugus oluliselt suurem – kuni 14,9 km –, mis tulenes suurtüki laskenurga suurendamisest.¹¹³

RP9 oli võimeline umbes ¼ osas dubleerima RP6 tuld Naissaare-Suurupi lõigu ees ning katma samal lõigul asuvaid miiniväljasid. Kokku oli Suurupi komandantuur oma kahe patareiga ainus Merekindluste üksus, mis suutis kaitsta Tallinna lahe läänepoolset külge.

¹¹² Õun 2001 lk.59

¹¹³ Õun 2001 lk.60

Õhutõrjevõimekuselt oli Suurupi komandantuur nõrk. Kasutusel oli ainult kaks kuulipildujat ja kaks ümberehitatud 76 mm välikahurit. Kahte sama tüüpi kahurit kasutati dessanditõrje eesmärkidel.¹¹⁴

Aegna, Naissaare ja Suurupi komandantuuridele allunud patareid moodustasid Tallinna lahe ümbruses tervikliku kaitsesüsteemi. Kõige olulisemat ja raskemat rolli mängis selles Aegna komandantuur, kes pidi üksinda katma idapoolset lõiku ning koostöös Naissaare komandantuuriga ka põhjapoolset lõiku. Läänepoolset juurdepääsu lahele hoidsid oma kontrolli all Suurupi komandantuuri kaks patareid. Kolme komandantuuri laskesektorid on täpsemalt välja toodud lisas 2.

Võib järeldada, et Tallinna laht oli suhteliselt hästi kaitstud. Seejuures nähti kõige suuremat ohtu ilmselt põhja suunast, sest just seda suunda katvad patareid seati esimestena korda ning see oli üks paremini kaetud alasid. Ida ja lääne suunad näisid omavat pigem sekundaarset tähtsust.

Merekindluste kõige võimsam osa oli kahtlemata Aegna, mis hõlmas kõige enam patareisid ja omas kõige suuremat enesekaitsevõimet, kuid pidi ka katma kõige rohkem erinevaid tulesuundi. Naissaar ja Suurupi olid küll iseseisvad komandantuurid, kuid jäid isegi kahepeale kokku Aegnast väiksemaks. Neid ei allutatud ühtsele juhtimisele vaid seetõttu, et olid suunatud erinevalt: Naissaar pakkus tuletoetust Aegnale põhjast või idast läheneva vastase puhul ning Suurupi pidi üksinda tegelema läänest läheneva vastasega.

Omades ainult ühte suure tuleulatusega patareid (RP1), puudus Eestil võime oluliselt häirida liikumist Soome lahe põhjaosa läbival laevateel. See võinuks kõne alla tulla ainult koos Soome merekindlustega, kelle käsutuses oli samuti neli 305-mm rannakaitsekahurit.¹¹⁵ Siiski tähendas suhteliselt hõredalt kaetud Soome lahe keskosa, et väljatungiks Läänemerele tulnuks PBL-ul saavutada vaid läbimurre 305 mm patareide tõkketulest. Läbimurde edu oleks taganud nimetatud patareide vaikima sundimine. Kõige lihtsamini saanuks seda teha gaasirünnaku abil, sundides patareide

¹¹⁴ **Õun** 2001 lk.48

¹¹⁵ **Leskinen** 1997 lk.266

meeskondi gaasi eest varjuma. See oli ilmselt ka põhjus, miks RP1 gaasikindlaks ehitati.

Suuremate kahuritega olid komplekteeritud vaid kaks Eesti merekindluste patareid: üks neist asus Aegnal ja kattis põhjasuunda (RP1), teine Suurpis, kattes läänesuunda (RP6). Põhirõhk rannakaitses jäi siiski keskmise kaliibriga (102–152 mm) kahuritele, mis tähendas seda, et võitluses tugevalt soomustatud lahingulaevade vastu oleksid paljud patareid raskustesse sattunud. Keskmiselt või vähem soomustatud laevadega poleks niisuguseid probleeme esinenud.

2.2 Õhujõud

Eesti, nagu ka ülejäänud maailma, õhujõudude ees seisis küsimus lennuväe rollist tulevastes sõjalistes konfliktides. Probleem seisnes eeskätt uue tehnika võimaluste ärakasutamise erinevates meetodites. Juba 1920. aastatel leidis maailmas julgeid visionääre, kes arvasid, et tulevikus suudavad õhujõud viia iseseisvalt läbi olulisi sõjalisi operatsioone, näiteks strateegilist pommitamist või õhutõrjet.¹¹⁶ Samasugused mõtted ringlesid ka Eesti sõjaväelistes ringkondades.¹¹⁷

Lennuväe ees seisis maailmasõdade vahelisel perioodil hulk erinevaid ülesandeid:

- Lahingtoetuse ülesanded:
 - Sidepidamine
 - Õhuluure
 - Suurtükiväe juhtimine

¹¹⁶ Douhet lk.35; Jablonsky lk.504

¹¹⁷ Maasikrand, Mikk. Eesti lennuväe Üksik merelennusalk. 1932-1939. Bakalaureusetöö. Tartu 2011 lk.3

- Lahingülesanded:
 - Õhuruumi kaitse
 - Taktikaline pommitamine
 - Strateegiline pommitamine
 - Mereväeüksuste ründamine¹¹⁸

Eesti õhujõud loodi iseseisva väeliigina (Õhukaitse nime all) 1930. aastal, mil lennuväeüksuste senine struktuur põhjalikult ümber korraldati.¹¹⁹ Siiski ei jäänud ka uus struktuur kuigi kauaks muutumatuna püsima. Kuna peeti vältimatuks Eesti ja Soome koostööd õhukaugluure alal Soome lahel,¹²⁰ siis loodi lisaks kolmele üksikule lennudivisjonile 16. juulil 1932 merelennundusele spetsialiseerunud üksus – Üksik Merelennusalk (ÜMS).¹²¹ See tegutses edukalt kuni 21. maini 1939, pärast mida pandi ÜMS ülesanded Tallinnas baseerunud Lennuväedivisjon nr 3 õlule.¹²² ÜMS likvideerimine üheks põhjuseks oli lennuvarustuse nappus Eesti õhujõududes, teisalt aga ei peetud merelennuüksust enam vajalikuks, kuna maismaal paiknevad lennuüksused olid oma võimekuses paljuski edasi arenenud. Seetõttu oli raske leida uusi vesilennukeid ja oli mõttekas asendada need tavalennukitega.¹²³

ÜMS koosseis oli tüüpiliselt stabiilne. Salga loomisel 1932. aastal anti tema käsutusse neli uut Hawker Hart tüüpi pommituslennukit, kaks õppeleenukit Avro 626 ja üks treeninglennuk Short 184.¹²⁴ Kuna kuus nendest lennukitest olid äsja Inglismaalt ostetud, oli üksus varustatud korraliku kaasaegse tehnikaga. Olulised muudatused salga koosseisus toimusid ainult õppeleenukite osas. Nimelt kaotati 1933. aastal Short 184 avarii tõttu ja 1936. aastal vahetati mõlemad Avro 626 treeninglennukid välja ühe vanema Avro 504R vastu.¹²⁵

¹¹⁸ Lennuasjandus : Lennuväe rügemendi koguteos Tallinn 1925 lk.69,86; E.A. Vana armee. – *Sõdur* 1932, nr 8/9, lk.183; ERA.526.1.3 L.77p; **Jablonsky** lk.504; **Maasikrand, Mikk**. Üksik Lennuväedivisjon Nr.1. Proseminaritöö. Tartu 2010 lk.11; **Douhet** lk.35

¹¹⁹ **Maasikrand** 2011 lk.6

¹²⁰ **Leskinen** 2000 lk.213

¹²¹ ERA.526.1.1 L.31

¹²² ERA.629.1.106 L.12

¹²³ **Maasikrand** 2011 lk.23

¹²⁴ ERA.629.1.118 L.1, L.11, L.25

¹²⁵ **Gerdessen jt** lk.392; ERA.629.1.90 L.7

ÜMS üheks olulisemaks ülesandeks oli luure. Merevägi vajab pidevalt infot Soome lahel toimuva kohta, et osata operatiivselt reageerida. Lihtsaim ja kiireim meetod vajaliku informatsiooni kogumiseks oli õhuluure. Tänu sidetehnika arengule sai ÜMS 1932. aastal hakata harjutama ka merekindluste tule juhtimist.¹²⁶ Samas hindas Nõukogude sõjaväeluure Eesti õhu- ja merejõudude koostöövõimet suhteliselt kesiseks, põhjendades seda suuremate ühisõppuste vähesusega.¹²⁷

ÜMS paiknes alaliselt Tallinnas. Rahuajal kasutas salk lennusalas asunud merelennukite angaari, mobilisatsiooni väljakuulutamisel tuli paikneda ümber Ülemiste järvele. 1933-34 kaardistati ja valmistati ette varulennusalasid Eesti läänerannikul: Haapsalus, Kuresaares, Orissaares, Pärnus, Triigis ja Virtsus¹²⁸. Tegu võis olla varupositsioonidega, juhuks kui PBL-ul õnnestub Soome lahest välja tungida Läänemerre. Nii Eesti kui Soome sõjalised juhtkonnad kartsid, et Nõukogude Liidu üks sõjalisi eesmärke saab olema kannu kinnitamine Lääne-Eesti saarestikus, et tagada omale aastaringne tegevusvabadus.¹²⁹ PBL-u Soome lahest väljamurdmisel oluks ÜMS ainus üksus, kes suutnuks teostada Lääne-Eesti saarestiku kaitse huvides kiiret ja efektiivset luuret.

Merelennuüksuse kolmandaks ülesandeks oli sidepidamine. Selleks kavatseti kasutada eeskätt õppeleenukeid, mis pidid sõja puhkemisel minema Õhukaitse ülema otsealluvusse.¹³⁰ Tegemist võis olla varuvariandiga Soomega sidepidamiseks, juhuks kui merepõhja asetatud kaablitega peaks midagi juhtuma. Vähemusutav on, et eesmärgiks oli ühenduse pidamine merekindlustega, sest sellisel juhul oleksid sideks määratud õppeleenukid läinud Merekindluste ülema alluvusse ning ÜMS oleks valmistanud ette lennusalasid Aegnal ja Naissaarel. Seda aga ei tehtud.

Merelennuüksuse lahingülesandeks oleks võinud olla kas vastase mereväeüksuste ründamine merel või õhutorbe pakkumine merekindlustele. Siiski ei võtnud Eesti

¹²⁶ Petrov lk.54

¹²⁷ Petrov lk.53

¹²⁸ ERA.526.1.217 L.2; ERA.526.1.218 L.2; ERA.526.1.219 L.2; ERA.526.1.220 L.2; ERA.526.1.221 L.1; ERA.526.1.222 L.2

¹²⁹ Leskinen 1997 lk.458

¹³⁰ ERA.526.1.37 L.4

õhujõud ette kumbagi ülesannet. Õhukaitse jäeti mitte ainult Tallinnas ja merekindluste rajoonis, vaid kogu Eestis peaaesjalikult õhutõrjesuurtükiväele.¹³¹ Õhutõrje teostamiseks merekindlustes paigutati Aegnale üks moodsate 37 mm õhutõrjekahuritega relvastatud patarei ning Naissaarele kaks vananenud 75 mm õhutõrjekahurit.

Vastase laevade ründamiseks sobilik varustus oli Eestis pommituslennukite näol olemas. Teiseks teati, et õhuväge on võimalik edukalt kasutada laevade ründamiseks.¹³² Samas ei harjutanud Eesti lennuvägi kunagi ujuvsihhtmärkide pommitamist või torpedeerimist ning õhuvägi sellist ülesannet ei püstitatud.¹³³

Ainsad lahingülesannete liigid, mis Eesti õhujõudude mereüksustele ette nähti, olid enesekaitse ja dessantvägede ründamine rannikul.¹³⁴ Esimene neist, enesekaitse, oli iseenesestmõistetav ja selles tuleks näha pigem valmistumist pealesurutud olukorraks. Teine, randuvate dessantvägede ründamine, oli mingis mõttes äärmuslik abinõu. Dessantvägede maabumine tähendanuks, et mereväe ja merekindluste kogu eelnev töö on ebaõnnestunud. Sellises olukorras oli maabuvate vägede kiire ja otsustav ründamine väga oluline, sest dessandi hetkel on maabujad kõige haavatavamad, seevastu aja möödudes dessantvägede võitlusvõime kasvab.¹³⁵

Niisi keskendus Eesti merelennundus esmajoones lahingtoetuse tagamisele, seda läbi luureteenistuse, tulejuhtimise ja sidepidamise. Sellega täitis ÜMS merekindluste ja laevastiku jaoks olulist tugirolli, andes eelhoiatusi vastase paiknemisest, jõududest ja liikumisest, et merejõudude juhatus saaks planeerida kaitselahinguid. Lahingülesanded olid merelennundusele pigem pealesunnitud hädapärased variandid.

¹³¹ ERA.526.1.35 L.1

¹³² E.A. lk.183

¹³³ Maasikrand 2011 lk.8

¹³⁴ ERA.629.1.130 L.36

¹³⁵ Roots, Harald. Rannakaitse sõjaliste operatsioonide tervikus merel. – *Sõdur* 1940, nr 13/14, lk 316

2.3 Maavägi

Maaväed sekkuvad rannakaitmesse viimastena, siis kui vastase dessant on maabunud. Eelnevalt tuleb vastasel läbida kadalipp, kus neid üritatakse hävitada merel, kasutades selleks miinivälju, laevastikku, merekindluseid ja õhujõude.

Lahingute ettevalmistamisel on alati kriitiliselt oluline luureinformatsioon vastase vägede ja plaanide kohta. Seda eeskätt rannakaitse puhul, kus vastane võib oma mobiilsusele toetudes üritada randuda väga erinevates kohtades. Raske on siinkohal spekuloida Eesti agenduurluure võimekuse üle. Küll on aga teada, et 1930. aastateks saavutas Eesti raadioluure väga hea taseme, olles võimeline dešifreerima erinevaid Nõukogude Liidu šifreid. 1939. aastal Nõukogude-Poola sõja alguses murti lahti NSV Liidu Punarmee šiffer, mida õnnestus edukalt lugeda Eesti okupeerimiseni 1940.¹³⁶

Maavägedel on dessandi tõrjumiseks mitmeid võimalusi – häirida randumist kaugtulega, asuda maabunud dessandi vastu otserünnakule, lõigata vastase üksused ära tema laevadest (st tagalast). Samas nõuab dessandi vastu tegutsemine väga kiiret reageerimist, sest dessantvägede tugevus peale maabumist aina kasvab – seatakse end sisse hõivatud positsioonidel, maandatakse lisavägesid, tuuakse järele lahinguvarustust.¹³⁷ Seda kõike teati ka omaaegses Eesti kaitseväes. „Vastase dessandi tõrjumine ja rannakaitse“ oli eraldi teemana käsitlel Kõrgemas Sõjakoolis¹³⁸ ning 1926. aastal kaitses major Johann Raud samas uurimustöö „Rannakaitse, eriti meie oludes.“ Uurimistööd sellel suunal jätkati ning 1930-1938 valmis veel viis rannakaitsega seotud uurimust.¹³⁹

Kogu Eesti kaitseväge ei saanud rannakaitmesse rakendada, sest maavägede enamik oluks sõja korral seotud lahingutegevusega mujal. Lisaks oli toonaste maaväeüksuste mobiilsus piiratud, mistõttu nende kasutamist dessantitõrjel takistas ka vahemaa.¹⁴⁰

¹³⁶ Leskinen 2000 lk.187,303

¹³⁷ Roots lk.316

¹³⁸ Seene, Andres. Kõrgem Sõjakool 1921-1940. – *KVÜÕA Toimetised* 9. Tartu 2008. Lk 39

¹³⁹ Seene lk.99

¹⁴⁰ Luttwak lk.197

Vastavalt Eesti kaitsekavale jagunes riigi territoorium kolme diviisi vastutusalaks. Nendel aladel kuulus sõjaline juhtimine otseselt diviisiülematele. Diviiside vastutusalad olid järgnevad:

- 1. diviis – Järva- ja Virumaa, sealhulgas ka Soome lahe rannik
- 2. diviis – Tartu-, Valga-, Võru- ja Petserimaa
- 3. diviis – Harju-, Lääne-, Pärnu-, Viljandi- ja Saaremaa, sh mererannik¹⁴¹

Maavägede võimekuse paremaks hindamiseks vaatleme järgnevalt kahe rannakaitsega kokkupuutuva diviisi sõjaaja struktuure.

1. diviis, mis oli jagatud kahte brigaadi, pidi kaitsma Eesti kirdepiiri Nõukogude Liiduga (Narva rinnet). Diviisi siseselt oli vastutusala jagatud kaheks: V brigaad mehitas rindelõigu Narvast kuni Peipsi järve põhjakaldani; II brigaad – Narvast kuni Narva lahe rannikuni. II brigaad vastutas ka Narva lahe ranniku kaitsmise eest. Lisaks kahele brigaadile, nähti 1. diviisi sõjaaegses koosseisus ette ka strateegiline reserv, kuhu kuulus kerge suurtükipatarei ja üks tagavara jalaväerügement.¹⁴²

1. diviisi alluvuses olid ka Soomusrongirügement, üks Auto-tankirügemendi kompanii ning Kaitseliidu ja Piirivalve üksused.¹⁴³ Tapal paiknenud Soomusrongirügemendi koosseisu kuulus lisaks kolmele soomusrongile kolm suurtükiplatvormi kaugelaskesuurtükidele – neist ühele oli paigutatud 152 mm *Canet'* kahur ja kahele 102 mm mehekahur. Kõigi kolme relva laskeulatus oli 19-20 km, mis tähendas seda, et nad olid suutelised pakkuma 1. diviisile tuletoetusega ka rannakaitstes (vähemalt Narva-Jõesuu ja Kunda vahelisel lõigul).¹⁴⁴

Seega oli Kirde-Eestis 1. diviisi alluvuses olemas lisaks rindeüksustele piisav reserv ja raske kaugtuletoetus. Sellega tagati diviisi võimekus viia enda tagalas läbi rannakaitseoperatsioone olukorras, kui põhiosa rindest vastu peab ja on olemas luureandmed vastase tegevuse kohta.

¹⁴¹ **Salo** 2005 lk.31-32, 126

¹⁴² **Salo** 2005 lk.128-129,215

¹⁴³ **Salo** 2005 lk.286

¹⁴⁴ **Õun** 2001 lk.54

Lääne-Eestis paiknenud 3. diviisi vastutusala oli eriti ulatuslik, mistõttu oli seda väga keeruline kaitsta. Urmas Salo on väitnud, et I brigaad oleks 3. diviisi koosseisust sõja korral antud ülemjuhataja reservi. Seetõttu jäi 3. diviisi otsealluvusse veelgi vähem üksusi:

- Põhja kattelõigus (Harju sõjaväeringkond) – 10. jalaväerügement, üks kerge suurtükiväegrupp ja mõned Auto-tankirügemendi allüksused
- Lääne kattelõigus (Lääne-Saare sõjaväeringkond) – Saaremaa rügement (alates 1939. aastast) ja Kaitseliidu Saaremaa maleva üksused
- Lõuna kattelõigus (Edela-Eestis) – 3. tagavara jalaväerügement

Lisaks sellele olid diviisi reservis Skouts jalaväerügement, 4. tagavara jalaväerügement, Vahipataljon ja väeliikide tagavaraüksused.¹⁴⁵

3. diviisi ette seati kolm eesmärki: 1) olla ülemjuhataja reserv, millest on võimalik suunata lisajõude Narva või Petseri rindele; 2) kaitsta Eesti lõunapiiri juhul, kui Läti peaks langema; 3) tagada Tallinna ja Lääne-Eesti ranniku kaitse.¹⁴⁶

Juhul kui 3. diviis oleks paiknenud täies koosseisus omal vastutusosal, piisanuks tal jõudu, et valmistada ette kaitselahing maabuva dessandi vastu. Kuid tõenäoliselt tulnuks 3. diviisil – kas raskuste tõttu pikaajalise kaitse organiseerimisel Narva rindel või Petseri rinde alamehitatuse tõttu – suunata mõned oma väeosad appi ühele või teisele rindele.¹⁴⁷ Vähendatud koosseisus oleks aga rannakaitseoperatsioonide teostamine kogu diviisi vastutusalas muutunud väga keerukaks.

Seega oli Eesti jagatud kolme olulisemasse sõjalisse piirkonda: Narva rinne, Petseri rinne ja tagala. Mõlemas rannikupiirkonnas olid olemas reservid, seda nii tuletoetuse kui ka jalaväe osas. Millised neist oleks osalenud rannakaitstes, on raske öelda, kuna see olenes suuresti vastase tegevusest ja kohalikust ning keskjuhatuse ja operatiivtaseme juhatuse otsustest.

¹⁴⁵ Salo 2005 lk.216

¹⁴⁶ Salo 2005 lk.140,216

¹⁴⁷ Salo 2005 lk.221-222

Kindlasti oli kõigis sektorites võimalik ette valmistada ja läbi viia rannakaitse operatsioone. Kuid on tõenäoline, et mida kauem oleks sõda kestnud, seda väiksemaks oleks muutunud rannakaitsevõimekus, kuna rindeüksused olid vastasega võrreldes suhteliselt nõrgad ja vajasisid ajapikku üha enam reservvägesid.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Salo 2005 lk.214

3. Eesti rannakaitse võimekus

Järgnevalt üritab autor analüüsida Eesti võimekust ja vajadust oma randu kaitsta. Selleks tuleb lisaks eelpool kirjeldatud Eesti enda jõududele anda ülevaade ka Eesti-Soome liitlassuhete mõjust rannakaitsele ja vaadelda peamise potentsiaalse vastase – Nõukogude Liidu – võimekust.

Olukordade paremaks hindamiseks erinevate stsenaariumite puhul jagab autor järgnevalt Eesti ranniku kolmeks sektoriks, seoses nende erinevate kaitse võimete, vajaduste või meetoditega:

- Kirde-Eesti: Narva laht kuni Kaberneeme laht
- Tallinn: Muuga laht kuni Pakri poolsaar
- Lääne-Eesti: Pakri poolsaarest läände jäävad alad k.a. saared.

3.1 Nõukogude Liidu merevägi: Punalipuline Balti laevastik

Esimesest maailmasõjast ja kodusõjast väljudes oli PBL-u olukord 1920. aastate alguses suhteliselt nukker. Keiserlikult mereväelt üle võetud alused olid halvas seisukorras ja vajasisid remonti, kuid ressursse nappis. Mitmed laevaehitus- ja remonditehased olid jäänud Balti riikide ja Soome territooriumile. Kaotatud oli suur osa isikkoosseisust.¹⁴⁹ Sellest hoolimata oli tegu Läänemere suurima laevastikuga.

1920. aastatel piirduti olemasolevate laevade korrastamisega ja keskenduti eeskätt allveelaevade ehitamisele. Kui 1922. aastal kuulus PBL-u koosseisu üheksa allveelaeva, siis 1926. aastal – 16, 1936. aastal – 36, 1938. aastal – 43 alust ja 1940. aastal – 50. Esimeste oluliste pealveelaevadena lisandusid 1930. aastate lõpus ristleja Kirov, kergeristleja Maksim Gorki ja liider Minsk¹⁵⁰

¹⁴⁹ Petrov lk.11

¹⁵⁰ Petrov lk.12-13

1939. aastal kuulus PBL-u koosseisu kaks lahingulaeva (Marat ja Oktjabrskaja Revoljutsija), üks ristleja, kaks liidrit, üksteist hävitajat, kolm suurtükipaati, 13 vahilaeva, 30 miiniraalerit, 33 vahikaatrit, 64 torpeedokaatrit jne – kokku 248 sõjalaeva. Samas oli laevastikku arendatud eaproportsionaalselt, mistõttu tunti suurt puudust abilaevadest.¹⁵¹

Tugevalt olid soomustatud ainult mõlemad lahingulaevad. Moodsamad laevad olid kerge soomusega ja nende jaoks oli lahingusse astumine Eesti-Soome merekindlustega väga riskantne. Samuti nappis hävitajaid, mida jätkus vaid suuremate pealveelaevade kaitseks Eesti, Soome ja Läti allveelaevade vastu; dessantoperatsioonide toetamiseks hävitajaid ei jagunud. Samuti oli suur puudus miiniraaleritest ja -veeskjatest. Samas oli allveelaevade arv väikese Läänemere kohta väga suur. PBL-u alluvuses olid ka mereõhujõud, mida hakati arendama 1928. aastal. 1935. aastaks oli neil kokku 159 lennukit ning 1939. aastaks tõusis see arv 410-ni.¹⁵²

1924. aastal arvasid Eesti sõjaväelased, et PBL on võimeline korraldama Läänemere rannikul dessante kuni ühe diviisi jõududega.¹⁵³ 1939. aasta sõjaplaan nägi ette meredessantüksuste – kolm pataljoni üksikust erilaskurbrigadist – maandamise Narva jõe ja Kunda lahe piirkonnas.¹⁵⁴

3.2 Eesti - Soome liitlassidemed

Eesti ainsaks liitlaseks meresõjanduse vallas kujunes 1930. aastatel Soome. 1930. aastal, kui Soome hakkas Eesti näol otsima koostööpartnerit ühiseks sõjaliseks tegevuseks Soome lahel, pakkus Eesti merejõudude juhataja kontraadmiral H. Salza välja idee, et Soome peaks taastama Vene-aegsed rannakindlused Porkkala ruumis.

¹⁵¹ Leskinen; Juutilainen lk.633; Petrov lk.13-14

¹⁵² Petrov lk 13, 15

¹⁵³ Steinberg lk.4

¹⁵⁴ Uuet, Liivi; Kaup, Erich. Sotsialistliku revolutsiooni käsiraamat: Dokumentide kogumik Eesti okupeerimisest 1940. aastal. Tallinn 2011. lk 95-96

See võimaldanuks luua Porkkala–Tallinna joonel, Soome lahe ühes kitsamas kohas, merekindluste baasil sulg, et takistada PBL-u väljumist Läänemerele.¹⁵⁵

Sellest johtuvalt ehitas Soome Mäkiluotosse ja Kuivasaari 305 mm kahuritest koosnevad patareid. Erinevalt Eesti RP1 oli mõlemad suurtükitorid varustatud elektrilise laadimismehhanismiga, mis tõstis laskekiiruse pea kahe lasuni minutis.¹⁵⁶

Sulu tõhustamiseks kavatseti merekindluste risttule alla jääv Porkkala ja Naissaare vaheline mereala mineerida. Soome hakkas lahe põhjaosa mineerimiseks juba 1930. aastal otsima võimalusi 1150 miini hankimiseks (kahjuks pole teada, kas hange õnnestus).¹⁵⁷ Eesti, kellel puudusid vajalikud ressursid, ei astunud mineerimiseks mingeid tegelikke samme.

Veelgi enam, sõja korral oleks tekkinud raskusi kavandatud miinivälja loomisega. Kummalgi riigil polnud piisavalt laevu, mis suutnuks kiiresti ja suures koguses miine veesata. Seetõttu oleks miinivälja loomine nõudnud pikemat aega.¹⁵⁸ Lisaks keskendusid Eesti mineerimiskavad Tallinna lahe ümbruse mineerimisele. Sõja hilisemas faasis oluaks nii ulatusliku miinivälja loomine kindlasti raskendatud seoses PBL-u allveelaevade tegevusega. Vähemasti 1939. aastal oli PBL-ul sõja korral Eestiga reaalne võimalus nurjata miiniväljade loomine allveelaevade abil.¹⁵⁹ Seega tuleks Porkkala – Naissaare vahelise miinivälja kavasse suhtuda skeptiliselt.

Sellest hoolimata jätkus Eesti ja Soome vaheline koostöö. Eesti andis Soomele merekindluste varusid, mida Eestis küllaga oli, saades vastu moderniseeritud tehnilisi vahendeid, nagu ballistiliselt modifitseeritud 305 mm mürsud, mis suurendasid kahurite laskeulatust. Samuti aitas soomlaste tehniline abi suurendada Eesti 152 mm kahurite tõstenurki ja sellega kasvatada nende laskekaugust.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Leskinen 1997 lk.454

¹⁵⁶ Leskinen 2000 lk.126

¹⁵⁷ Leskinen 2000 lk. 134

¹⁵⁸ Stoker lk.66

¹⁵⁹ Petrov lk.83

¹⁶⁰ Leskinen 2000 lk. 177

Esialgu polnud 305 mm kahurite laskekauguse suurendamisest erilist kasu, kuna lasti nägemisulatusest kaugemale. Seetõttu polnud võimalik ka tuld korrigeerida. Selle puuduse likvideerimiseks ehitati 1933-35 välja uus tulejuhtimissüsteem ning järgmisel aastal ühendati Soome ja Eesti patareid omavahel merepõhjas kulgeva telefonikaabliga.¹⁶¹ Siitpeale võisid Eesti tulejuhid juhtida Soome lahe lõunakaldalt Soome patareide tuld ning *vice-versa*. Merekaablid olid kindlam ühendus kui raadioside, sest neid oli peaaegu võimatu pealt kuulata. Nii oleks teisel kaldal asunud tulejuhid saanud naaberriiki aidata ka olukorras, kus sõdib ainult üks riik. Talvesõjas see nii kujuneski – Eesti sõjaväeline juhtkond edastas kasutas telefonikaableid kasutades Soomele luureandmeid, mis aitasid oluliselt kaasa Soome sõjalisele planeerimisele.¹⁶²

Merekindluste ja kahtlase realiseerumisvõimalusega miiniväljade kõrval kavatseti Soome lahe sulu loomisel kasutada ka allveelaevu. Nimelt pidid viis Soome ja kaks Eesti allveelaeva tegelema Porkkala-Naissaare kaitseliinist läbi tunginud joonest alustega. Just seetõttu konsulteerisid eestlased enne oma allveelaevade soetamist soomlastega.¹⁶³

Nõukogude Liit kartis Eesti-Soome sõjalise koostöö arenemist. Nähti võimalust, et sõja puhul võib Soome lahe sulgu toetada Saksamaa *Kriegsmarine*.¹⁶⁴

Sellega asusid Eesti ja Soome täitma A.T.Mahani meresõja teooria kohaselt meresõjanduse kõige olulisemat printsiipi: haarama kontrolli mereteede üle Läänemerel. Ühest küljest oleks sellega langenud mereblokaadi alla Peterburi (Leningrad), sest kaubalaevadel oluks võimatu Soome lahest väljuda või sinna siseneda. Sõja ajal muutuvad merekaubateed tihti olulisemaks kui rahuajal, sest alternatiivvõimalus – raudtee –, on tihti hõivatud sõjaväevõimudega.¹⁶⁵ Teisalt hoidnuks sulg nii Eesti kui Soome kaubateid merel avatuna, tõkestades PBL-u tee Soome lahest välja. Samuti jättis see PBL-u võimalusest tegutseda Lääne-Eesti

¹⁶¹ Leskinen 2000 lk.184-185

¹⁶² Leskinen 2000 lk.303

¹⁶³ Leskinen 2000 lk.187

¹⁶⁴ Leskinen 1997 lk.459

¹⁶⁵ Greens, V. Merekaitse küsimusi. - *Sõdur* 1933, nr 7/8, lk.228

sektoris. Nii Eesti kui Soome väejuhatatus nägi ohtu, et Nõukogude Liit võib korraldada dessandi Lääne-Eesti saartele, et saada sel moel PBL-u jaoks aastaringiselt kasutatav jäävaba sadam, mis omakorda oleks taganud PBL-ule pideva vaba juurdepääsu Läänemerele.¹⁶⁶

3.3 Rannakaitse võimekus Kirde-Eesti sektoris

Kirde-Eesti sektor, mis on siinses töös defineeritud kui rannajoon Narva lahest Kaberneeme laheni, oli Narva rinde jaoks väga oluline. Sõjaväelased leidsid, et edukas dessant selles sektoris võib kujuneda 1. diviisi tegevusele otsustavaks, kuna sel moel õnnestuks vastasel Narva lahe rannikult tiivata 1. diviisi rindeüksusi.¹⁶⁷ Väga ebameeldiv oluks ka edukas dessant Narva lahest kaugemal, kuna see, võimaldanuks vastasel hõlpsasti tungida Tapa-Narva raudteeni ning lõigata 1. diviisi ära tähtsamatest varustusteedest või koguni sisse piirata.

Lähtudes sõjalisest tähtsusest ja looduslikest võimalustest, hinnati dessandiohtlikeks eeskätt kuus kohta: Kolga laht, Hara laht, Käsmu laht, Kunda laht, Aseri ümbrus ning Narva-Jõesuu.¹⁶⁸ Vastavalt sellele hinnangule viidi 1926. ja 1927. aastal läbi õppused, kus harjutati nii dessandi maabumist kui ka dessanditõrjet. 1926. aasta õppustel simuleeriti PBL-u dessanti Hara lahes, edasitungiga Tallinn-Narva raudteeliini suunas. Järgmisel aastal pidi samas piirkonnas, mis õppuste legendi kohaselt oli vastase kontrolli all, sooritama dessandi Eesti merevägi.¹⁶⁹

Eesti merevägi ei olnud Kirde-Eesti rannikul oma väiksuse tõttu võimeline edukalt tegutsema. Kahe allveelaeva ja mõne väiksema alusega ei olnud võimalik vastu astuda PBL-ule, mille ridadesse kuulusid lahingulaevad, ristlejad, hävitajad ja allveelaevad.

¹⁶⁶ Leskinen 1997 lk.458

¹⁶⁷ Steinberg lk.5

¹⁶⁸ Steinberg lk.4; Salo 2005 lk.126

¹⁶⁹ ERA.527.1.1558 L.1

Samuti puudusid ulatuslikumad plaanid Soome lahe mineerimiseks Kirde-Eesti sektoris. Võimalik oli luua mõned aktiivmiiniväljad Kroonlinnast lähtunud mereteedele, kuid see võinuks -mõne laeva vigastamise korral- vastast vaid viivitada. Kindlat kaitset poleks need miiniväljad luua suutnud.

Luureandmete olemasolul oli sektoris võimalik ette valmistada kaitselahingud dessandi maabumise puhuks. Piirkonnas leidis selleks piisavalt reservüksusi, samuti olid läheduses Soomusrongirügemendi kolm kaugelassekahurit, mis võimaldasid pakkuda kaitseüksustele tugevat tuletoetust ning anda tõrjetuld dessantlaevastikule.

Siiski nõudis kaitselahingu ettevalmistamine Kirde-Eesti sektoris, mille merepiir oli väga pikk (umbes 200 km) ja kus leidis kuus eriti dessandiohtlikku kohta, väga häid luureandmeid, seda nii raadioluurelt kui agentuurluurelt.

Teisalt mõjutas rannakaitse võimekust aeg. On arvatud, et 1. diviis sattunuks pikaajaliste kaitselahingute läbi raskustesse ning pidanuks suunama rindele kõik reservid, kahjustades seeläbi rannakaitsevõimekust. Seega: mida kauem kestab sõda, seda nõrgemaks jääb Kirde-Eesti sektori rannakaitse. Siiski oli tegemist väga olulise ülesandega, millest võis sõltuda kogu Narva rinde ja isegi terve sõja saatus.

Ranniku kaitsmine vaenuliku laevastiku suurtükitle eest oluks Kirde-Eesti sektoris väga keeruline, kui mitte võimatu. Piirkonna tugevaim tulejõud oli aheldatud raudtee külge, asudes seega rannikust eemal. Sellest johtuvalt oleks vastasel olnud võimalik pommitada rannikut ohutust kaugusest. Sel juhul jäänuks ainsaks vahendiks vastase laevastiku ründamiseks Läänemere laevastiku divisjon, st 1939. aastaks lahingvalmiduse saavutanud allveelaevad.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Kokk lk.116

3.4 Rannakaitse võimekus Tallinna sektoris

Tallinna sektori all peetakse silmas piirkonda Muuga lahest kuni Pakri poolsaareni. Eesti sõjaväe juhtkond kartis juba 1920. aastatel, et sõjas Nõukogude Liiduga üritab PBL rünnata Tallinna otse, hävitada merekindlused ja hõivata meredessandiga pealinn.¹⁷¹ Seetõttu kanti Tallinna sektori eest erilist hoolt, mis läbi sellest kujunes Eesti rannakaitse kõige paremini relvastatud piirkond. Põhilise jõu andsid sektorile Merekindlused, mis kasvasid ja arenesid kogu sõdadevahelise perioodi vältel. Rannakaitsepatareide arv tõusis neljalt (1920) kümnele (1928). 1930. aastatel uusi patareisid ei rajatud, küll aga alustati koostöös Soomega olemasolevate patareide moderniseerimist ning ehitati välja uus Soome lahe mõlemat kallast hõlmanud tulejuhtimissüsteem. Eesmärgiks oli tõkestada täielikult PBL-u läbipääs Läänemerele.

Tallinna sektori rannakaitse tagasid Merekindluste patareid, mis paiknesid poolkaarena ümber Tallinna: Viimsi – Aegna – Naissaare – Suurupi joonel. Selle poolkaare sisemusse viivad mereteed olid sõja puhkemisel täielikult suletavad üpris suure koguse meremiinidega. Lisaks välisele kaitsejoonele olid Merekindluste patareid suutelised hoidma tule all ka poolkaare sisepoolt – Tallinna lahte. Samuti oli võimalik saada tuge Soome merekindlustelt, kas tulejuhtimise või reaalse tuletoetuse näol.

Merekindluste tulele ja miiniväljadele lisandusid õhu- ja maaväe üksused. Sõja puhkemisel viibinuks piirkonnas üks jalaväerügement ja mitmed väiksemad Tallinna garnisoni üksused. Seega kujutas Tallinna sektor enesest väga tugevalt kaitstud rannikulõiku.

Kuna tegu on tugevalt kindlustatud alaga, siis oluks piirkonna pommitamine merelt vastase jaoks ohtlik ning meredessant võinuks anda tulemusi ainult sektorit mehitanud üksuste madala moraali ja vähese võitlustahte korral.

¹⁷¹ **Salo, Urmas.** Estimation of Security Threats and Estonian Defense Planning in the 1930s. – *Acta Historica Tallinensia* Vol.12/1 2008 lk.38

Tõsist ohtu Tallinna sektorile võisid kujutada vaid PBL-u õhujõud, mis olid 1930. aastate teiseks pooleks paisunud vägagi suureks (ligi 500 lennukit). Samal ajal toetus Merekindluste õhutõrje ainult vähestele õhutõrjekahurile, millest neli asusid Aegnal ja kaks Naissaarel. Vastase õhujõud oleksid võinud häirida Merekindluste (pool)lahtiste patareide tegevust, mis omakorda andnuks tegevusvõimaluse PBL-ule.

3.5 Rannakaitse võimekus Lääne-Eesti sektoris

Lääne-Eesti sektor hõlmas kõiki Pakri poolsaarest läände ja lõunasse jäänud rannikualasid ning kujutas endast strateegiliselt väga olulist piirkonda. Juhul kui PBL-ul õnnestuks läbi murda Soome lahe sulust ja luua endale baas Lääne-Eesti saarestikus, võiks ta edukalt rakendada majandusblokaadi Eesti vastu.

Lääne-Eesti rannakaitse lasus täielikult maaväel, st 3. diviisi üksustel. Kuid ka 3. diviisil oluks peaaegu võimatu kaitsta saari, kus polnud peale Kaitseliidu üksuste mingeid relvajõude. Olukorra parandamiseks otsustati 1939. aastal, et sõja puhkemise korral tuleb formeerida Saaremaa rügement ning selle rindele saatmise korral – Saaremaa üksikjalaväepataljon.

1937. aastast panustas Lääne-Eesti kaitsmisse ka Merevägi, plaanides mineerida Hari ning Voosi kurku kalamiinidega. Tegu oli väikeste, kuid oluliste veeteede mineerimisega nõrgemapoolsete miinidega.¹⁷²

Lääne-Eesti sektori rannakaitsevõimekust mõjutas otseselt 1930. aastal alguse saanud Eesti-Soome sõjaline koostöö ja sellest välja kasvanud Soome lahe sulgemise kavatsus. Edasipääsu tõkestamine PBL-ule Tallinn-Porkkala liinil jätnuks Lääne-Eesti, võrreldes Kirde-Eestiga, palju turvalisemasse olukorda.

Kuna aga PBL-ul oli suur allveelaevastik, mille vastu ei pakkunud tõhusat kaitset ei merekindlused ega allveelaevad, siis säilis 1930. aastatel siiski võimalus pidada Läänemerele majandussõda ning kehtestada majandusblokaad Eesti ja/või Soome

¹⁷² ERA.527.1.1648 (pag-mata)

vastu. Samas ei kujutanud vastase allveelaevad otsest ohtu Lääne-Eesti rannikule, kuna neist ei piisa ei dessandi korraldamiseks ega ranniku pommitamiseks.

3.6 Olukord pärast vastastikuse abistamise pakti sõlmimist

Nõukogude Liit oli teadlik Eesti-Soome koostööst Soome lahe lukustamise osas. 1930. aastate teisel poolel, kui NSV Liit valmistus sõjaks Saksamaaga, eeldati, et Eesti ja Soome asuksid Saksamaa poolele ning nähti Soome lahe sulus väga olulist ohtu.¹⁷³

1939. aastal suutis NSV Liit Eesti efektiivselt isoleerida. Värskest sõlmitud Molotovi-Ribbentropi pakt (MRP) jättis venelastele vabad käed Baltikumis. Samaaegselt olid Inglismaa ja Prantsusmaa hõivatud sõjast Saksamaa vastu. 28. septembril 1939 võttis Eesti vastu Nõukogude Liidu ultimatiivse nõude paigutada Eesti territooriumile Punaarmee, Nõukogude õhujõudude ja PBL-u üksuseid. Seeläbi muutus Eesti sõjaline olukord päevapealt tundmatuseeni. Riigist, keda oli kakskümmend aastat peetud peamiseks ohuallikaks, sai üleöö pealesunnitud liitlane.

Tegu oli põhjendatud strateegilise otsusega. Sõjaliselt oli Eesti 1939. aastal väga raskes seisus, sest Eesti sõjavägi poleks ilma välisabita suutnud ülekaalukale vastasele pikemat aega vastupanu osutada.¹⁷⁴ Raskus Eestit hoida ilma abita oli juba 1930. aastatel Soome arvates võimatu. Soome ajaloolane Martti Turtola on isegi spekuleerinud, et informatsioon MRP salajase lisaprotokolli kohta oli Eesti kõrgemale juhatusele teada.¹⁷⁵

Punaarmee sai õiguse Eestisse tuua kuni 25 000 meheline väekoondis. Lõviosa sellest moodustas 65. Eriotstarbeline laskurkorpus, mille koosseisu kuulus peaaegu

¹⁷³ **Leskinen; Juutilainen** lk.130

¹⁷⁴ **Salo** 2005 lk.238

¹⁷⁵ **Turtola, Martti.** Kindral Johan Laidoner ja Eesti Vabariigi hukk 1939-1940. Tallinn 2008 lk.189

300 tanki. Lisaks paigutati Eesti territooriumile neli pommitajate ja kaks hävitajate polku, kokku umbes 300 lennukiga.¹⁷⁶

Kõige ulatuslikumad plaanid olid Eestiga aga PBL-ul, kes kavatses paigutada siinsetesse sadamatesse (Tallinn, Paldiski, Rohuküla) lahingulaeva Marat, ristleja Kirov, kaks liidrit, neli hävitajat ja 17 allveelaeva. PBL plaanis Eestisse ehitada omalt poolt täiendavaid merekindluseid oma laevastiku kaitseks. Nende üksuste teenindamiseks toodi 1940. aastaks Eestisse kokku 15 000 PBL-u mereväelast. Suurem osa neist, 13 000 meest, kuulus rannakaitse väeosadesse.¹⁷⁷

Baasivägede tulek muutis täielikult Eesti rannakaitse olukorda. Nüüdsest puudus Nõukogude Liidul vajadus teostada dessant 1. diviisi tagalasse Kirde-Eestis, kuna läänerannikule (k.a. saared) oli juba toimetatud suuri sõjajõude. Lääne-Eesti kaotas oma strateegilise tähtsuse seoses Paldiskisse ja Rohukülla rajatavate PBL-u baasidega. Ainus rannakaitse piirkond, mis säilitas oma tähtsuse, oli Tallinna sektor. Kuna aga Tallinna sadamas seisid Nõukogude sõjalaevad, siis oli sel perioodil miiniväljade loomine võimatu. Pealegi oli PBL juba koostanud plaanid Suurupi, Naissaare ja Aegna vallutamiseks.¹⁷⁸

Eesti sõjalise olukorra muutumist panid tähele ka välisriigid. Saksamaa ettepanekul peeti isegi läbirääkimisi allveelaevade Kalev ja Lembit Saksamaale müümiseks. Saksamaa hinnangul puudus Eestil uutes oludes vajadus sellise sõjatehnika järele, samas kui uute Suurbritannia allveelaevade tehnika pakkus Saksamaale suurt huvi. Müük ei saanud teoks.¹⁷⁹

Seega 1939. aastal sõlmitud Vastastikuse abistamise paktiga oli Nõukogude Liit Eesti sõjaliselt väga ebasoodsasse olukorda sundinud. Diplomaatiliste vahenditega murti lahti Eesti rannakaitse süsteem ning saavutati oma sõjalised eesmärgid rahumeelsel teel.

¹⁷⁶ **Leskinen** 2000 lk.291

¹⁷⁷ **Petrov** lk.109

¹⁷⁸ **Petrov** lk.157

¹⁷⁹ **Ilmjärv, Magnus.** Faced with an alternative. A Failed Submarine deal. – *Acta Historica Tallinensia* Vol.11/1 2007 lk.84

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö laiemaks uurimisvaldkonnaks on Eesti sõjaajalugu enne Teist maailmasõda. Teistes sarnastest töödest eristab seda selle fokusseerimine rannakaitse võimekusele. Uurimuses antakse ülevaade Eesti rannakaitse olukorrast ja võimekusest 1939. aastal geograafilise jaotuse alusel, tuginedes rannakaitse kirjeldusele ja meresõja teooriale. Magistritöö teema on aktuaalne seoses ajalooliste debattidega Eesti vastupanuvõimalustest 1939. aastal NSV Liidule ja seoses mereväe tänapäevaste arengutega.

Meresõja teooria kohaselt tuleb saavutada ülemvõim merel (mere valdamise doktriin) ning takistada vastasel ülemvõimu haaramist (merekõive takistamise doktriin). Seejärel on võimalik läbi viia operatsioone nagu mereblokaad, millega halvata vastase majandust, või dessant, millega muuta sõja strateegilisi positsioone. Dessanti omakorda on võimalik läbi viia kaheti: tõmmata vastase kaitsejõud lahingtegevuse läbi dessandialast eemale või murda läbi vastase kaitsest. Viimane neist on väga ohtlik tegevus, kuna sellisel juhul on kaitsjal võimalik koondada oma tõrjetuli maabuvatele dessantvägedele, mitte vastase lahingüksustele.

Eestil kui kontinentaalriigil oli juba teooria kohaselt merevägede arendamine raskendatud, kuna vastupidiselt saareriigile osutub oluliseks ka armee, mis vajab suuremahulisi investeeringuid. Kuid mere valdamise kindlustamiseks otsustas Eesti koos Soomega rajada Tallinn-Porkkala liinile sulg, mis tõkestaks PBL-u väljumise Soome lahest Läänemerele. Sulu loomisega haarati strateegiline initsiatiiv.

Rannakaitseoperatsioonides võivad osaleda erinevad väeliigid: merevägi, õhuvägi, maavägi. Eesti merevägi tegi 1930. aastatel läbi suure muudatuse, asendades Mere-laevastiku divisjoni senise peamise löögijõu – kaks Esimese maailmasõja aegset hävitajat – moodsate relvadega, 1937. aastal Suurbritannias valminud kahe allveelaevaga. Seeläbi kasvas Eesti merejõudude mineerimis- ja torpeedorünnakute võimekus, kuid minetati võimalus rünnata vastase laevastikku pealveelaevade abil.

Eesti merejõudude üheks tähtsamaks ülesandeks oli valmistumine ulatuslikeks miinimisoperatsioonideks. Selleks oli varutud suhteliselt suur kogus (1658) kontaktmiine; efektiivsemad mittekontaktmiinid Eesti mereväkke ei jõudnud. Mineerida plaaniti Tallinna ümbrus, tõkestades võimalikult tihedalt juurdepääsu Tallinna reidile ja Merekindlustele. 1937. aastast alates oli kavas rajada väiksemad miinitõkked ka Väinamerre.

Merejõudude juhatusel allunud Merekindluseid jagunesid Aegna, Naissaare ja Suurupi komandantuurideks. Komandantuuride koosseisu kuulus kümme rannakaitsepatareid ning mõned dessandi- ja õhutõrjepatareid. Need kõik olid 1930. aastateks välja ehitatud ning siitpeale jätkus nende moderniseerimine, mida teostati koostöös Soomega. Kuna patareid olid hajutatud, maskeeritud ja püsivate positsioonidega, siis võib ajaloolistele kogemustele (Dardanellide lahing 1915, operatsioon Albion 1917, Talvesõda 1939-40) tuginedes väita, et Merekindluste näol oli tegemist tõhusa kaitsega vaenuliku laevastiku vastu. Ajalooline kogemus näitab ka, et kõige efektiivsem vahend selliste merekindluste vastu on dessantoperatsioon, kuid viimane on efektiivne ennekõike demoraliseeritud kaitse puhul.

Merekindluste patareid moodustasid sarnaselt miiniväljadele poolkaare Tallinna ümber; lisaks olid kahe patarei tulesektorid suunatud poolkaare sisse – Tallinna lahele. Sellega moodustati Tallinna piirkonnas tihe kaitsevöönd.

Rannapatareide nõrgaks küljeks 1939. aastaks jäi nende õhukaitse. Õhukaitse ülesannet täitsid eeskätt õhutõrjesuurtükid; õhuvägi ei olnud oma väiksuse tõttu selleks suuteline. Õhutõrjekahurite vähesuse ja hajutatuse tõttu osutusid aga needki ebaefektiivseteks. Eesti õhujõudude kanda jäi pigem lahingtoetuse roll – õhuluure, side ja tulejuhtimine. Ainsad lahingülesanded, mis toonaste õhujõudude ette püstitati, olid enesekaitse ja maabuvate dessantvägede ründamine.

Maavägede täita jäänuks rannakaitstes viimase kaitseliini roll, juhaks kui vastane suudab teistest kaitseliinidest (miiniväljad, rannapatareide tuli) läbi murda ja maandada rannikule dessantüksused. Sellises olukorras pidanuks maaväed püüdma kas maabuvat vastast kaugtulega hävitada või asuda kiirelt vasturünnakule, et lüüa kiil

maabunud vägede ja laevastiku vahele. Edu saavutamine eeldas häid luureandmeid, sest maaväed ei ole nii mobiilsed kui merevägi, kes suudab dessandi oma valitud kohas maale saata.

Eesti maaväed olid jagatud kolme diviisi vahel. Kirde-Eestis tegutsenud 1. diviisi alluvusse oli lisaks tavaväeosadele antud Soomusrongirügement koos kolme kauge-laskekahuriga, mis oleksid suutnud mobiilselt täita rannakaitse ülesandeid.

Nii 1. diviisi kui ka Lääne-Eestis asunud 3. diviisi sõjaaja struktuuris olid ette nähtud reservüksused, mida saanuks vastavasisuliste luureandmete olemasolul rakendada rannakaitse ülesannetesse. Samas vajanuks nii Narva kui Petseri rinne sõja venimise korral lisavägesid ning sellega seoses oleks reservide hulk kahanenud ja maavägede rannakaitsevõimekus aja jooksul langenud.

1930. aastatel ühendati Eesti rannakaitse süsteem Soomega ning plaaniti ühiselt luustada PBL Soome lahte Tallinn-Porkkala joonel. Esimeseks kaitseliiniks pidi seejuures saama merekindluste suurtükitali, teiseks liiniks Naissaare-Porkkala vaheline miiniväli (mille realiseerumisvõimalused on siiski kaheldavad) ning kolmandaks ja viimaseks liiniks Soome-Eesti ühendatud allveelaevastik (Eesti allveelaevad Lembit ja Kalev oleksid allutatud Soome mereväe juhtkonnale).

Vaadeldes Eesti rannakaitsevõimekust kolmes üksteisest eristavas sektoris, võib teha järeldusi nii üksikute sektorite kui rannakaitse kohta tervikuna. Kirde-Eestis puudus piisav mereväe kohalolek, mis raskendas oluliselt rannakaitset. Rannakaitse ülesanded oleksid jäänud peamiselt 1. diviisile, kes pidanuks rakendama dessanditõrjeks oma jalaväeüksusi ja kaugtuletoetust. Samas leidis diviisi sektoris mitmeid dessandiohtlike paiku, mis vajasisid erilist tähelepanu. Seega oli olukord Kirde-Eestis üpris keeruline.

Teise sektori keskpunkti moodustas Tallinn, mis oli väga hästi kaitstud nii Merekindluste ja miiniväljade kui ka õhujõudude ja maavägedega. Seega oli tegu kaitse suutliku piirkonnaga, mille ründamine kas dessandi või suurtükitulega osutunuks vaenlasele raskeks.

Lääne-Eesti sektori peamiseks kaitsjaks oli Soome lahe lukk Tallinn-Porkkala liinil. Seni kui luku kolm kaitseliini suutsid PBL-u kinni hoida, oli Lääne-Eesti ohutus garanteeritud. Kui aga vastane sulust läbi murraks, olnuks sektori kaitsevõime pea olematu. Piirkonnas paiknesid vaid mõned jala- ja suurtükiväeüksused, mis olid pealegi väga hajutatud ja seega nende kiire reageerimine raskendatud. Sektor oli samas sõjaliselt väga oluline. PBL vajab sõjapidamiseks jäävabasisid baase ja nendeks sobisid Edela-Soome ja Lääne-Eesti saarestikud. Baaside olemasolul oleks saanud PBL alustada mereblokaadi Soome ja Balti riikide vastu.

1939. aastal sõlmitud vastastikuse abistamise leping murdis kogu Eesti rannakaitse-süsteemi diplomaatiliste meetmetega lahti. NSV Liidul õnnestus isoleerida Eesti välisriikide toetusest. Sõjalise nõrkuse tõttu otsustas Eesti anda järele Nõukogude Liidu nõudmistele ja lubada oma territooriumile NSV Liidu väed. Sellega kadus PBL-ul vajadus teostada meredessante Lääne- või Kirde-Eestisse. Ainsaks rannakaitseliselt vajalikuks ja mingil määral võimekaks piirkonnaks jäi Tallinna ümbrus oma merekindlustega.

Magistritöö raames suutsin vaadelda ainult väikest osa Eesti meresõjanduse ajaloost. Uurida jääb veel palju, näiteks Eesti rannakaitse võimekus 1920. aastatel. Samuti on võimalik regiooniti või üksuste kaupa süveneda praegusest enam detailidesse.

Lisad

- Lisa 1. Eesti ja Soome merekindluste tulesektorid 1939
- Lisa 2. Eesti merekindluste tulesektorid 1939
- Lisa 3. Suurupi komandantuuri allüksuste paiknemine
- Lisa 4. Naissaare komandantuuri allüksuste paiknemine
- Lisa 5. Aegna komandantuuri allüksuste paiknemine
- Lisa 6. Rannapatareid Aegna saarel
- Lisa 7. Sõjalaevade klassifikatsioon
- Lisa 8. Suur sarvmiin
- Lisa 9. Väike sarvmiin
- Lisa 10. Vene sarvmiin
- Lisa 11. Miiniväljade paigutus 1929
- Lisa 12. Miiniväljade paigutus 1933
- Lisa 13. Miiniväljade paigutus 1937
- Lisa 14. Rannakaitsega seotud üksuste sõjaaegsed alluvussuhted 1932-1940
- Lisa 15. Eesti mereväe suuremad alused
- Lisa 16. Rannapatarei Nr. 1 taktikalis-tehnilised andmed
- Lisa 17. Rannapatarei Nr.1 torn kahe kahuriga
- Lisa 18. 152 mm kahuri taktikalis-tehnilised andmed
- Lisa 19. 130 mm kahuri taktikalis-tehnilised andmed
- Lisa 20. 234 mm kahuri taktikalis-tehnilised andmed

Lisa 1. Eesti ja Soome merekindluste tulesektorid 1939¹⁸⁰

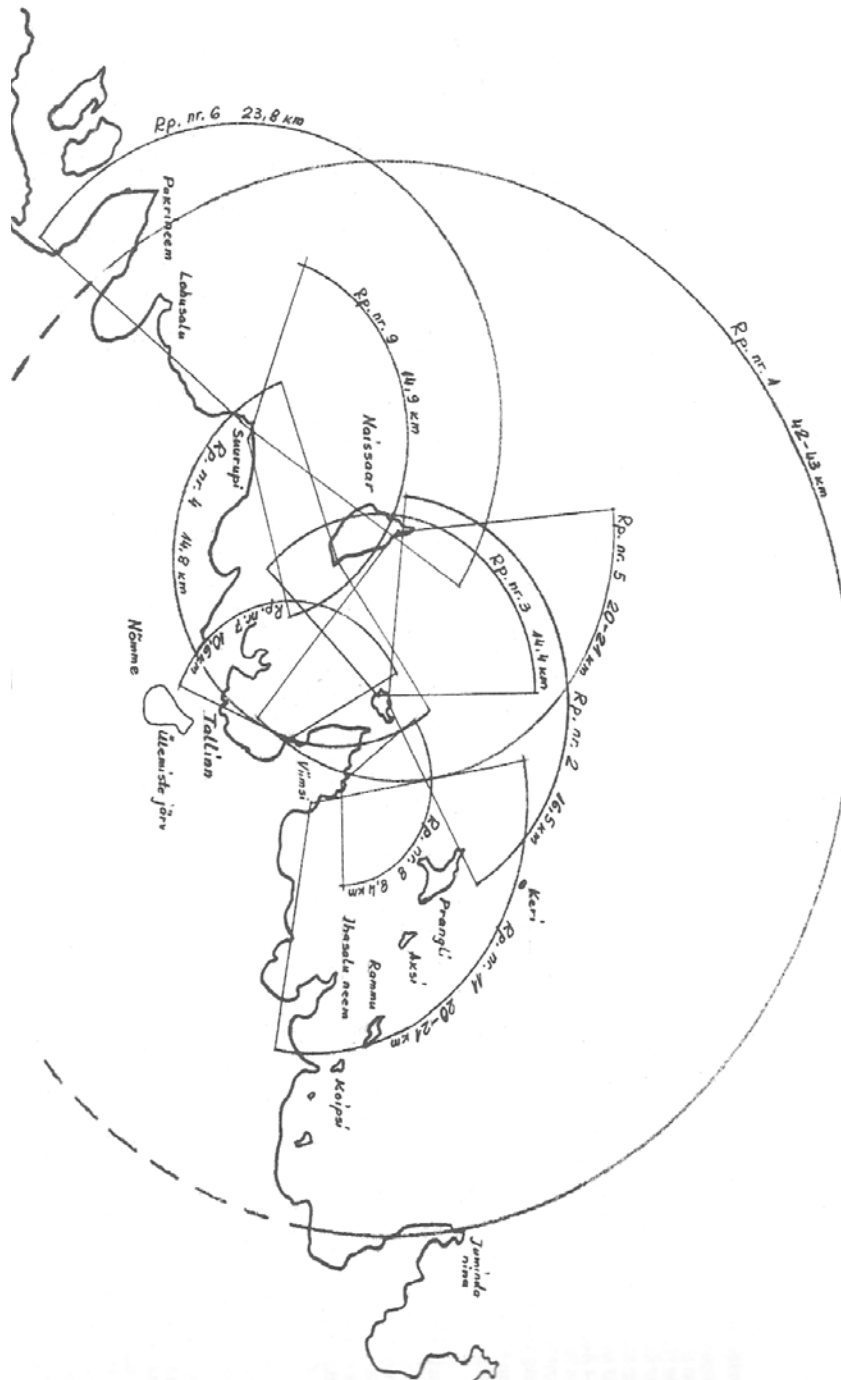

¹⁸⁰ Aegna saare kodulehekülj. (24.04.2013)

<http://www.aegna.ee/ajalugu/20-sajandi-esimene-pool/>

Ehkki kaart on viitamata, kattub see Jari Leskineni kaardiga, eristudes ainult värvide olemasoluga. (Leskinen 2000). Kaardil on valesti märgitud Aegna, Kuivasaari, Mäkiluoto ja planeeritud Naissaare patareide kahurite suurus. Märgitud on 306mm, õige on 305mm. RP3, RP5, RP6 puhul märgitud 3 kahuri olemasolu, õige on 4.

Lisa 2. Eesti merekindluste tulesektorid 1939¹⁸¹

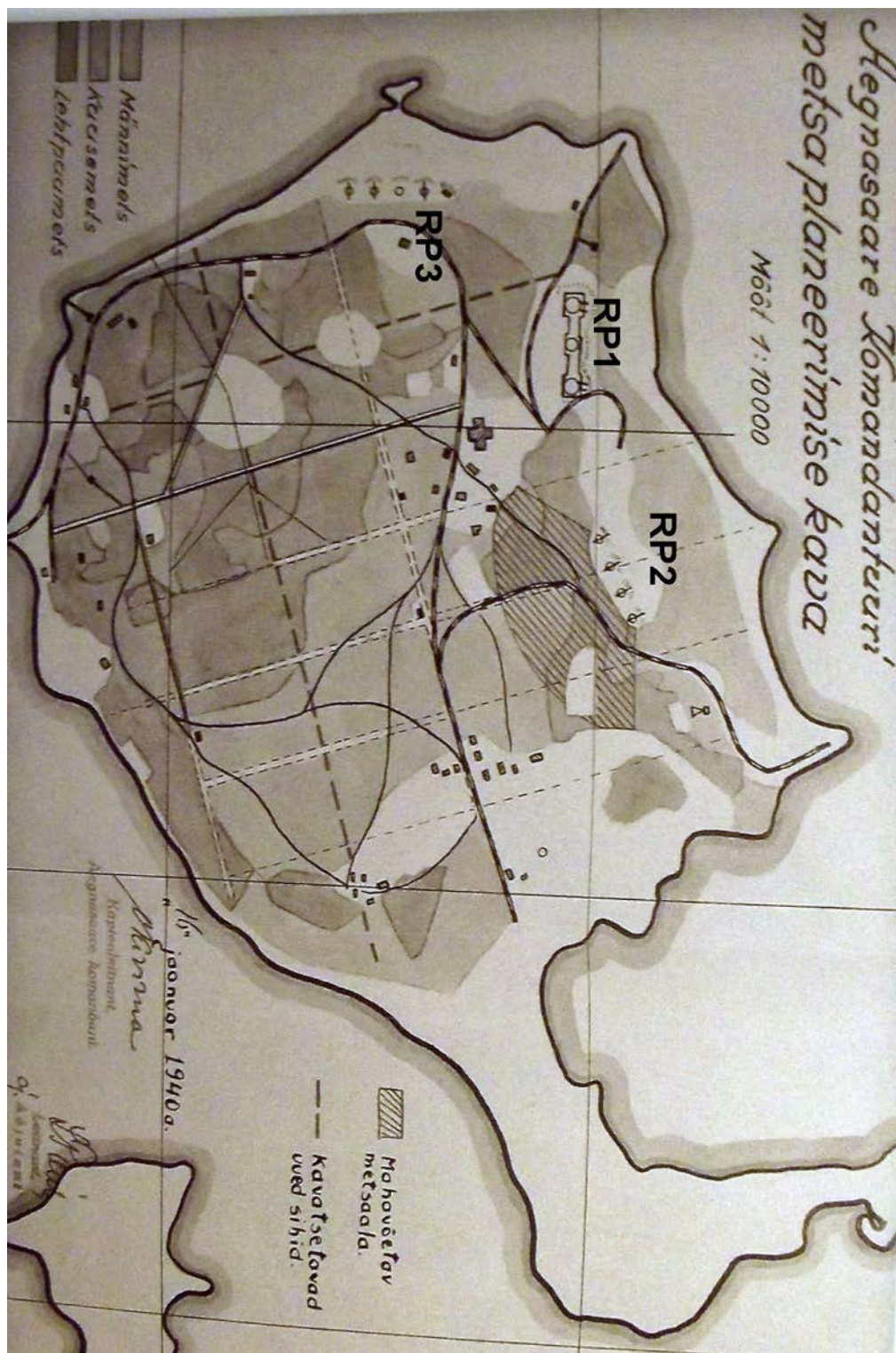

¹⁸¹ Õun 2001 lk.80

Lisa 5. Aegna komandantuuri allüksuste paiknemine¹⁸⁴

Lisa 6. Rannapatareid Aegna saarel¹⁸⁵

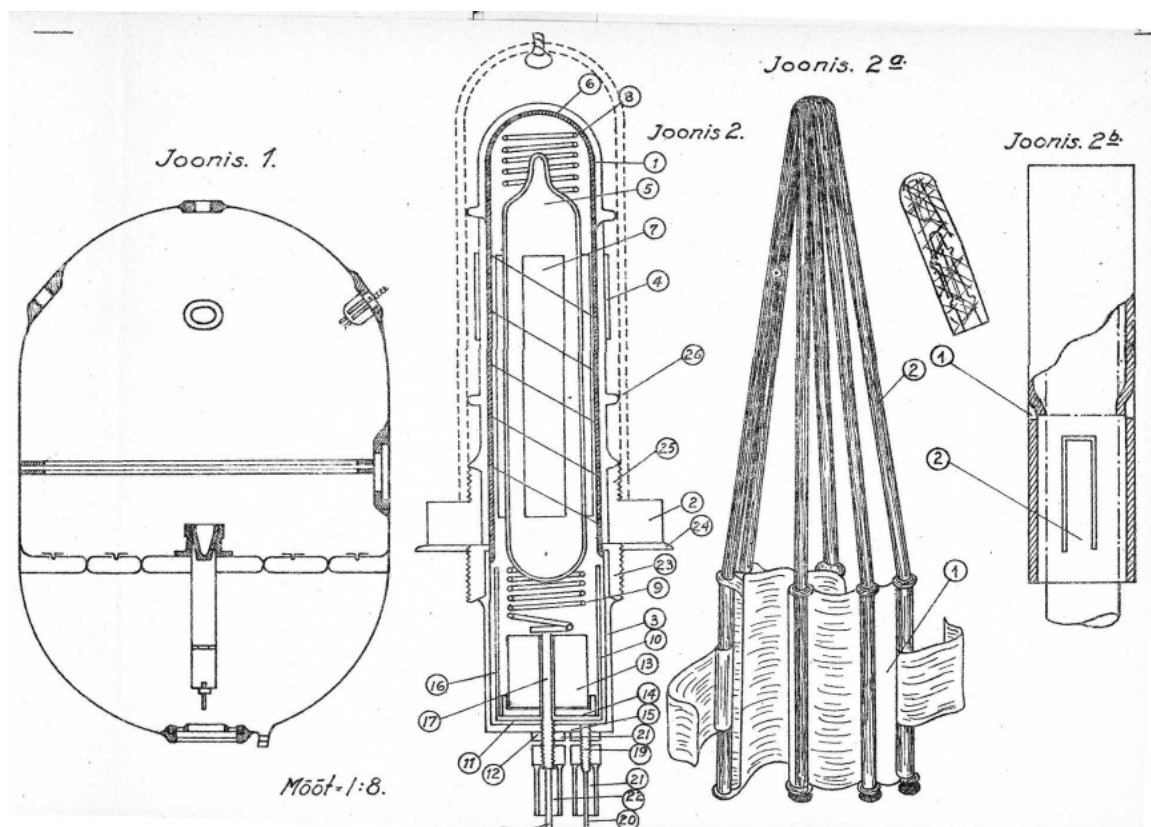
¹⁸⁵ Nerman, Robert. Aegna. Tallinn 2008 lk.110

Lisa 7. Sõjalaevade klassifikatsioon¹⁸⁶

Tüüp	Seletus
Lahingulaev	(inglise keeles <i>battleship</i> või <i>dreadnought</i>) on suur hästi soomustatud sõjalaev, mis kannab suurel hulgal suurekaliibrilisi kahureid. Oli 20. sajandi alguses tugevate merevägede peamiseks selgrooks.
Soomuslaev	(inglise keeles <i>pre-dreadnought battleship</i>) on suur hästi soomustatud sõjalaev, mis on relvastatud väikse-, keskmise- ja suurtekaliibriliste relvadega. On vanem ja mitte nii efektiivne kui lahingulaev.
Lahingristleja	(inglise keeles <i>battlecruiser</i>) on lahingu laeva sarnane, kuid oluliselt kergemini soomustatud sõjalaev, mille soomuse arvel on arendatud laeva kiirust.
Ristleja	(inglise keeles <i>cruiser</i>) on väiksem sõjalaev kui lahingulaev või lahingristleja, mille ülesandeks on kaitsta laevastikku väiksemate laevade eest, luua miiniväljasid ja toetada dessante.
Liider	(inglise keeles <i>flotilla leader</i>) on kas suurem hävitaja või väiksem ristleja, mis on ehitatud hävitajate grupi juhtlaevaks.
Hävitaja	(inglise keeles <i>destroyer</i>) on väike ja kiire sõjalaev, mis kaitseb laevastikku, sooritab torpeedorünnakuid, veesib miine ja teostab allveelaevade tõrjet. Eesti keeles esineb vananenud nimega miiniristleja.
Suurtükilaev	(inglise keeles <i>gunboat</i>) on laev, mis ei ole mõeldud merelahinguteks, vaid ainult ranniku pommitamiseks.
Traaler	(inglise keeles <i>trawler, drifter, minesweeper</i>) on madala süvisega laev, mida kasutatakse miinitõrjeks.
Torpeedopaat	(inglise keeles <i>torpedo boat</i>) on väike ja kiire sõjalaev, mille eesmärgiks on lahingus sooritada torpeedorünnakuid. Kaitseks kasutab torpeedopaat oma kiirust.

¹⁸⁶ Salza, Hermann Eestikeelsed sõjalaevade tüüpide nimetused. – *Sõdur* 1929, nr 1/2, lk 9, Mereleksikon Tallinn 1996 lk.104, 209, 219, 366, 396, 406,

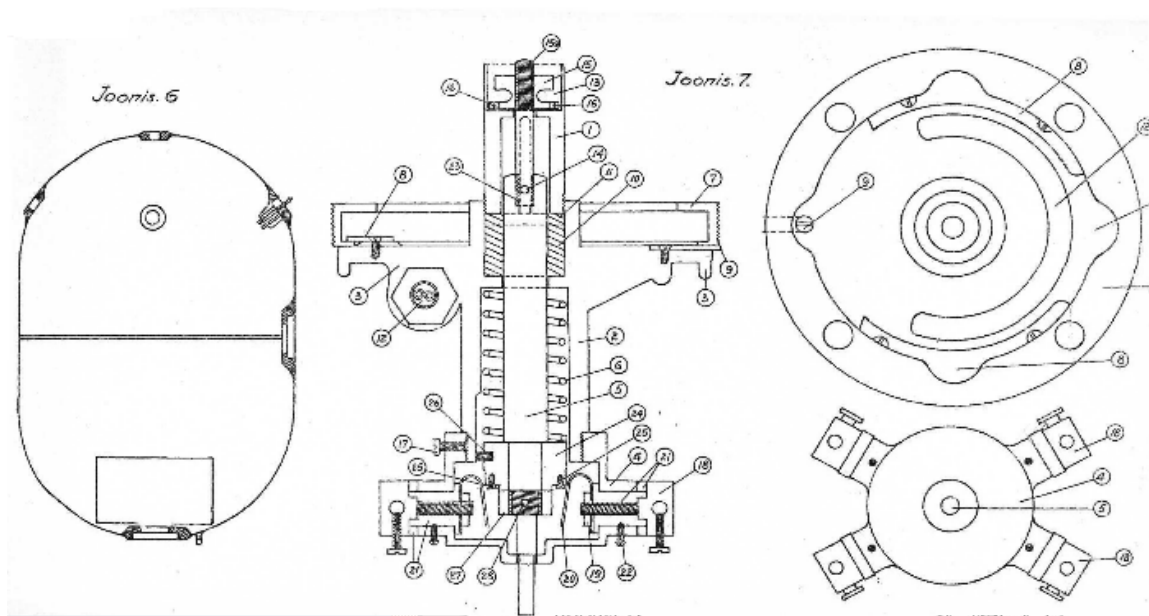
Lisa 8. Suur sarvmiin¹⁸⁷

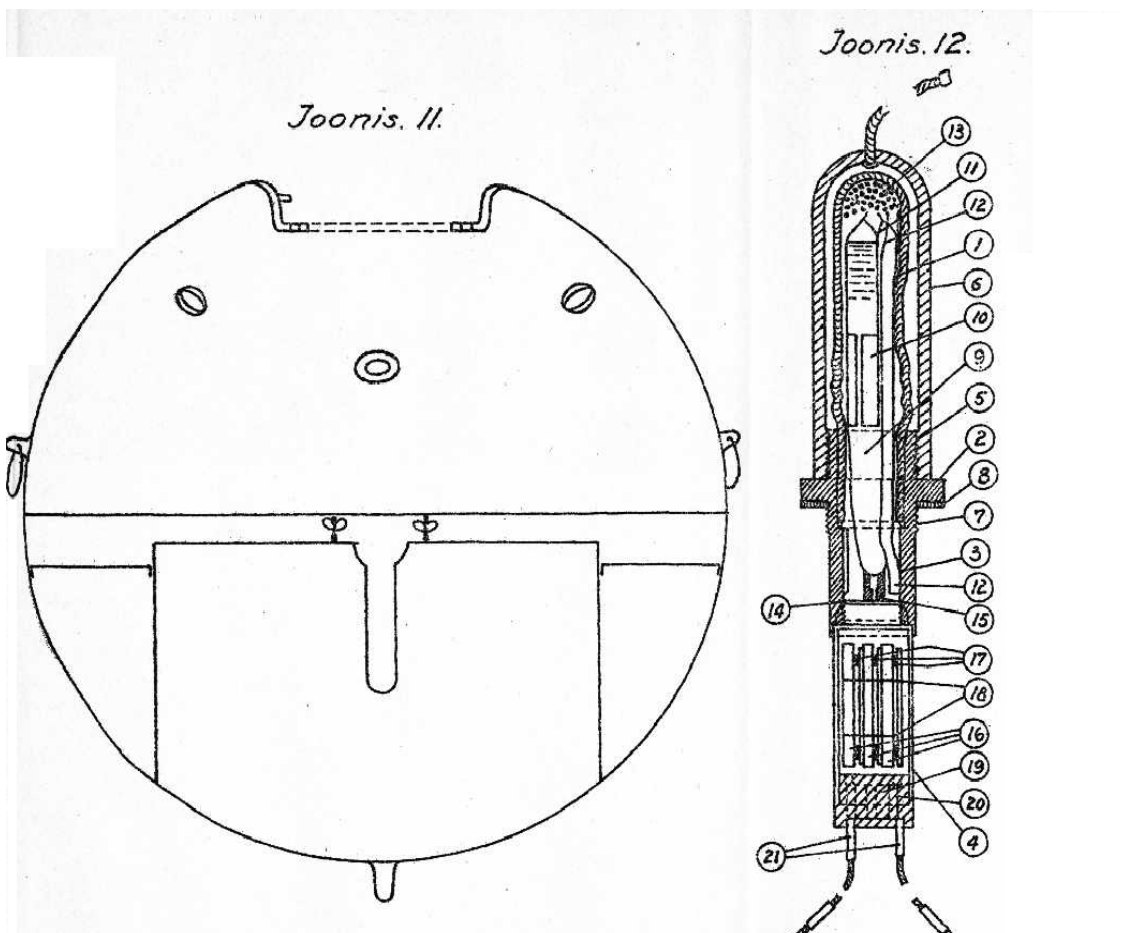
Joonisel 1 on näha SSM korpust (laius 78-82 cm, kõrgus 120 cm) Korpuse ülemistesse avadesse keeratakse viis sarve. Sarv on nähtaval joonisel 2. Sarve sees on näha klaasanumat (Nr.5), mille purunemisel pudenevad anumast välja keemilised ained. Kui nad satuvad sarve põhjas olevatele elektrodidele tekib elektrivool ja miin detoneerub. Joonistel 2a ja 2b on näidatud kahte erinevat sarve pikendajat. Selline miin kaalub koos laenguga 290-315kg.

¹⁸⁷ Kirotar, Villem. Tõkkemiinide kirjeldus. Tallinn 1934 lk.39

Lisa 9. Väike sarvmiin¹⁸⁸

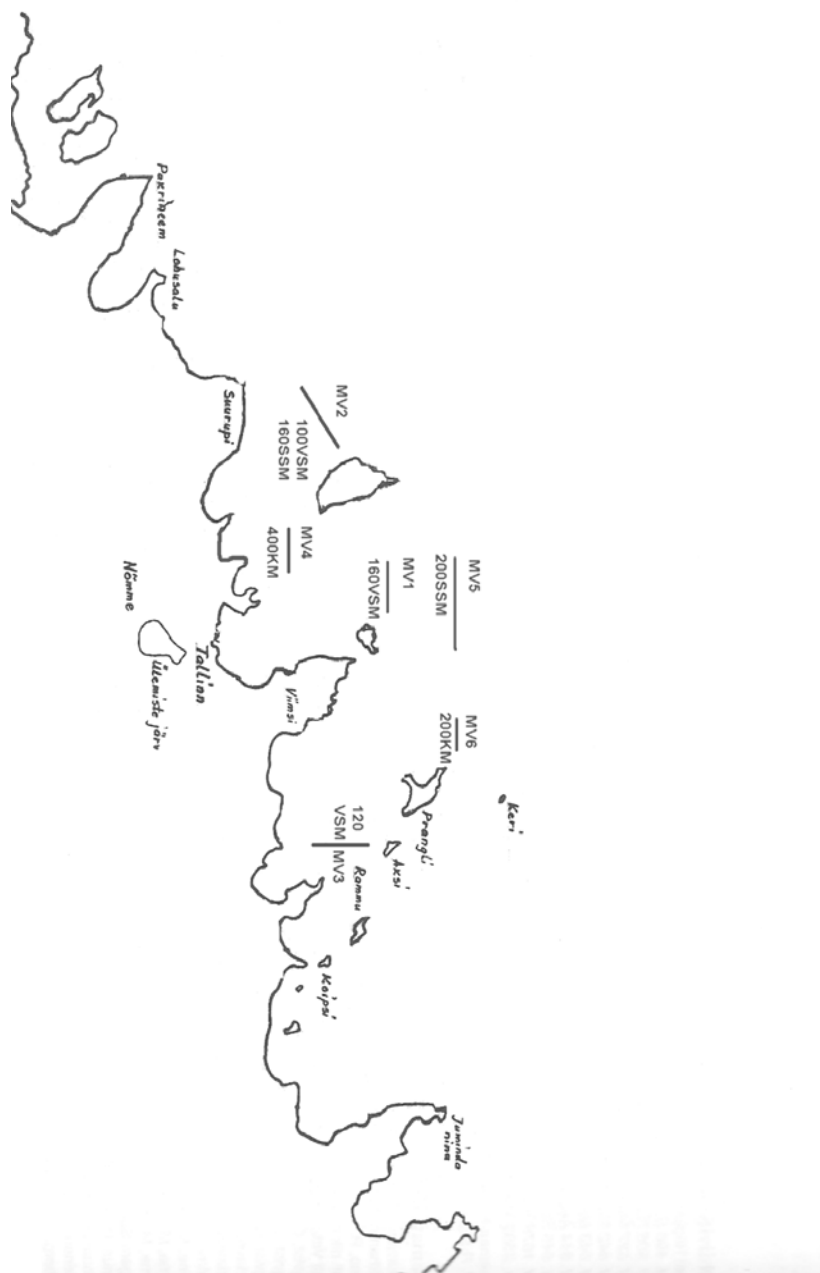

Joonisel 6 on näha VSM korpust (laius 62,5cm, kõrgus 94cm). Sarnaselt SSM on korpuse peal viis avavust, millesse kinnitatakse miini sarved, mis töötavad detonaatoritena. Joonisel 7 on näha VSM katkestaja, mida kasutati miinide veeskimisel, et ajutiselt katkestada miinis vooluring ja miin ohutuks teha. Antud miin kaalub koos laenguga umbes 100 kg.

Joonisel 11 on näha kahest valtsitud poolkerast koosnevat B-miini 80cm diameetriga korpust. Korpuse ülemisse ossa kinnitatakse viis sarve, mida on näha joonisel 12. Erinevalt SSM ja VSM töötab B-miin 4,07v patareide pealt, mis kontakti puhul loovad vooluringi ja detoneerivad miini. Miini kaaluks koos laenguga on umbes 150 kg.

Lisa 11. Miiniväljade paigutus 1929¹⁹⁰

MV - miiniväli

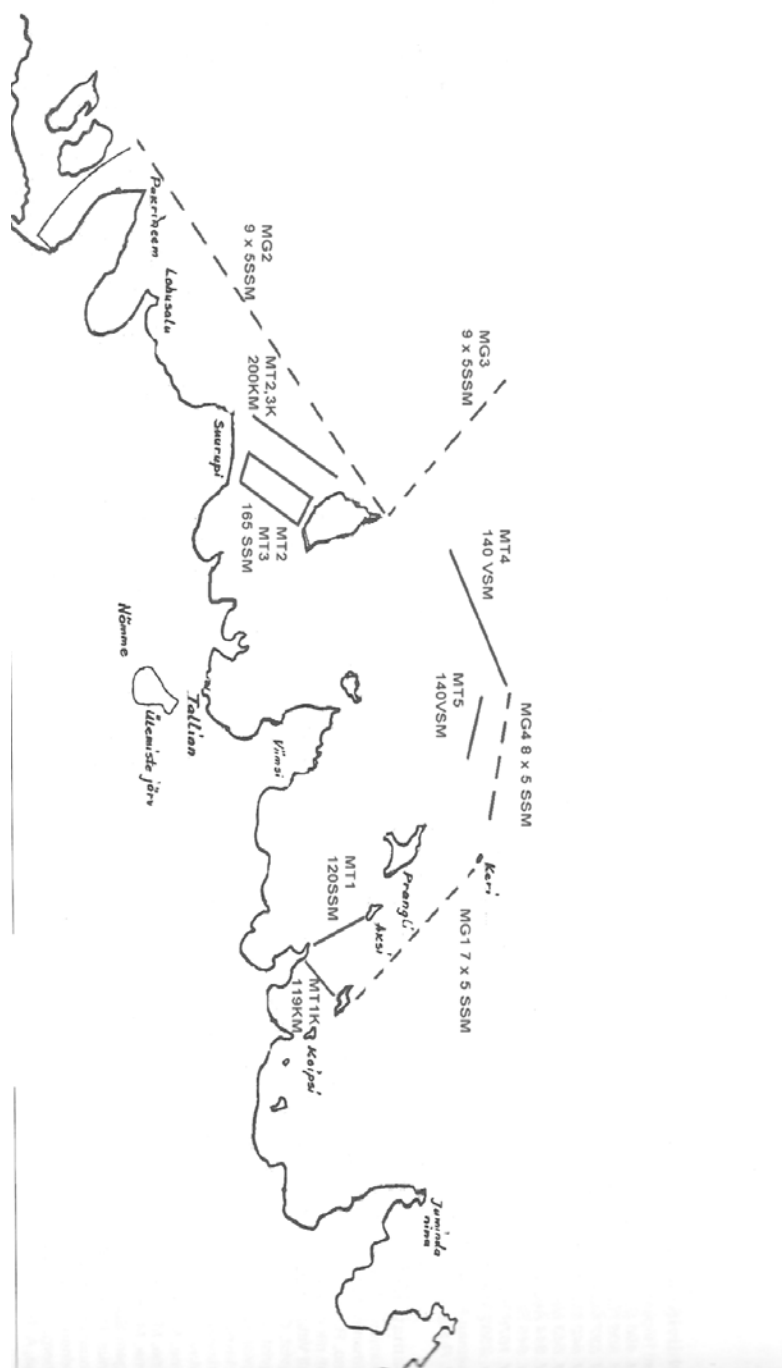
SSM – suur sarvmiin

VSM – väike sarvmiin

KM kalamiin

¹⁹⁰ERA.638.1.128 (pag-mata)

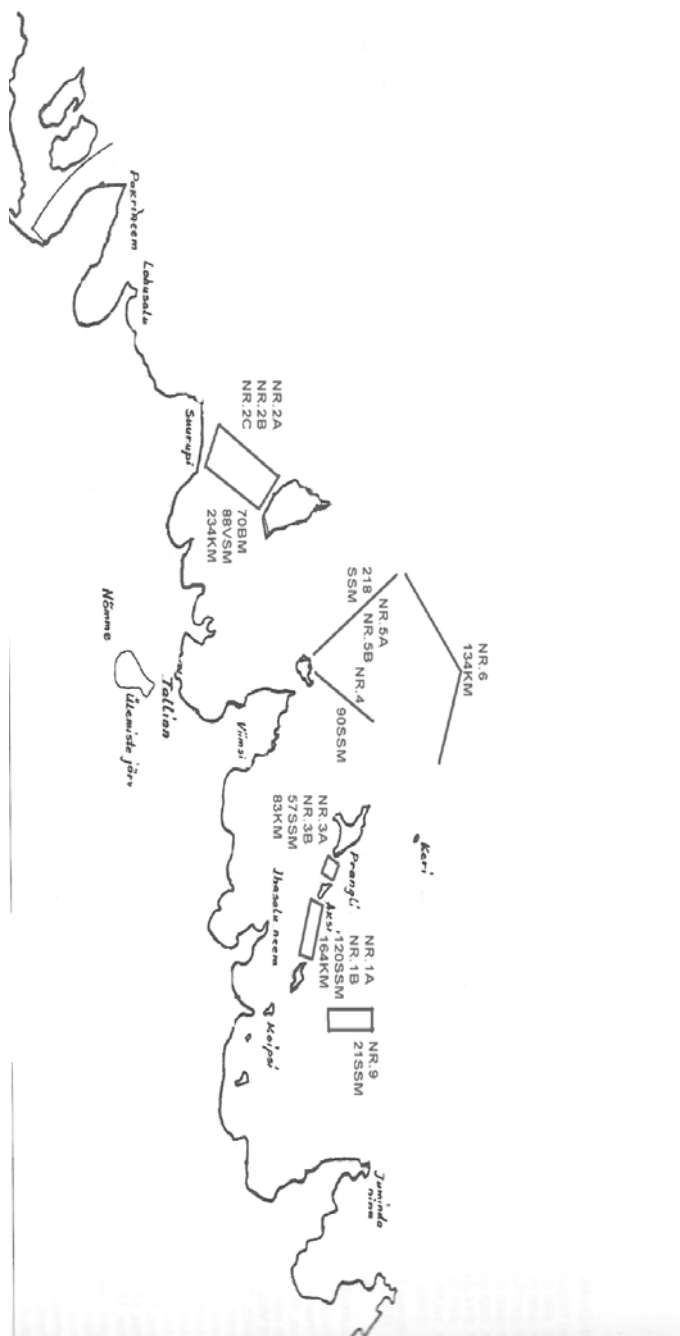
Lisa 12. Miiniväljade paigutus 1933¹⁹¹

MT – miinitõke (ühtlane joon) , MG – miinigrupp (katkendlik joon), MT1K – miinitõkke kaitse
SSM – suur sarvmiin VSM – väike sarvmiin KM - kalamiin

¹⁹¹ERA.638.1.144 (pag-mata)

Lisa 13. Miiniväljade paigutus 1937¹⁹²

NR1 – miinivälja nimetus

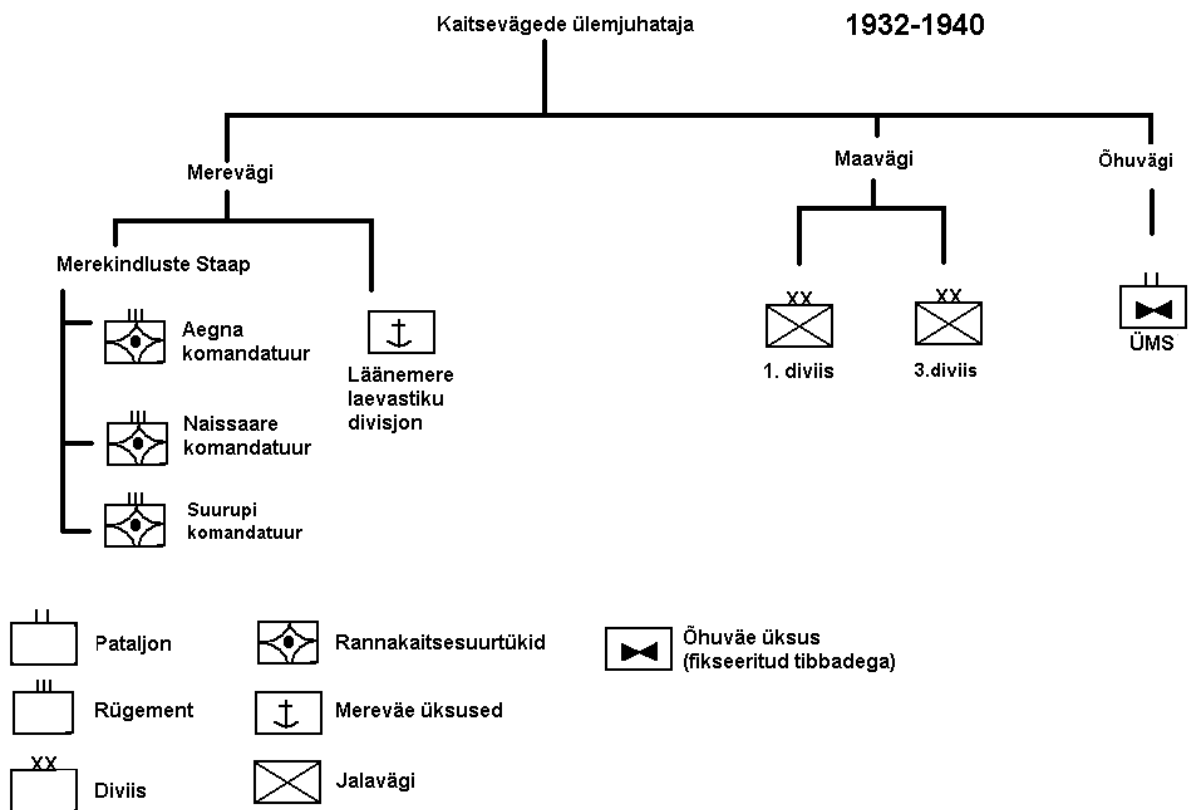
SSM – suur sarvmiin

VSM – väike sarvmiin

KM - kalamiin

¹⁹²ERA.527.1.1648 (pag-mata)

Lisa 14. Rannakaitsega seotud üksuste sõjaaegsed alluvussuhted 1932-1940¹⁹³

¹⁹³ ERA.496.4.114 L.23,23p
 ERA.527.2.35 L.19
 Salo 2005 lk.31,141

Lisa 15. Eesti mereväe suuremad alused¹⁹⁴

Tüüp	Nimi	Aeg	Vee- väljasurve	Kiirus sõlmedes	Relvastus
Allveelaev	Lembit	1937-1940	679t	13,5 (8,5 veeall)	1x40 mm 8 torpeedot 20 miini
Allveelaev	Kalev	1937-1940	679t	13,5 (8,5 veeall)	1x40mm 8 torpeedot 20 miini
Hävitageja	Lennuk	1918-1933	1350t	35	5x102 mm 9 torpeedot
Hävitageja	Wambola	1919-1933	1260t	35	4x102 mm 9 torpeedot
Suurtükilaev	Laine	1918-1940	400t	12	2x75 mm
Suurtükilaev	Mardus	1923-1940	150t	10	2x75 mm ¹⁹⁵
Traaler	Ristna	1920-1921 1927-1940	500t	12	175 miini
Traaler	Suurop	1920-1921 1927-1940	500t	12	175 miini
Traaler	Tahkona	1919-1940	35t	11	-
Traaler	Vaindloo	1918-1940	35t	7,5	15-50 miin
Traaler	Keri	1918-1940	50t	7,5	15-50 miini
Torpeedopaat	Sulev	1923-1940	227t	26	2x75 mm

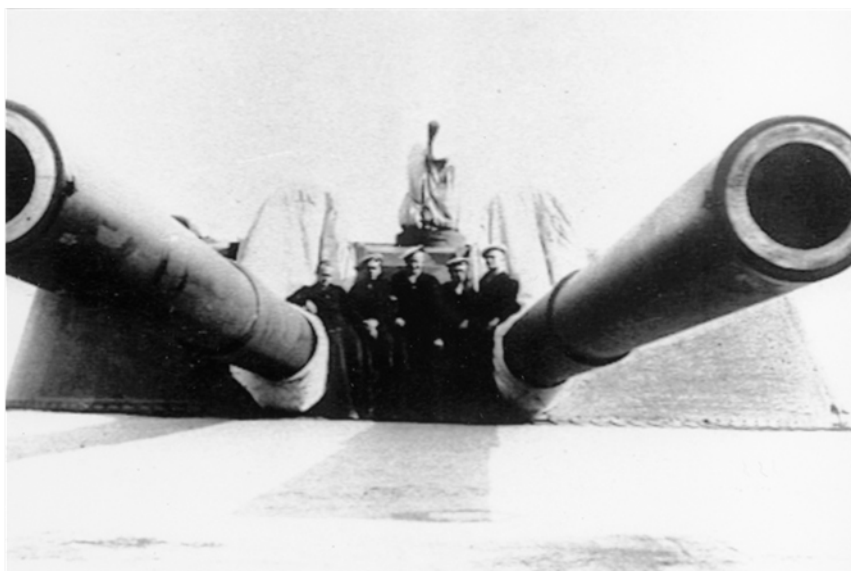
¹⁹⁴ Koostatud ERA.496.1.114, ERA.527.2.35 **Naber** lk.93, **Kokk** lk.28, **Õun** 1998 lk.6,29,37,45 põhjal

¹⁹⁵ Relvastus demonteeriti 1936.

Lisa 16. Rannapatarei Nr. 1 taktikalis-tehnilised andmed¹⁹⁶

Soomustorni kaal	770t
Torni külgmise soomus	305 mm
Torni pealmine soomus	203 mm
Suurtüki kaal	50,8 tonni
Maksimaalne laskenurk	35°
Mürsu kaal	446,4 kg või 470,9kg
Mürsu pikkus	0,95m või 1,53m
Mürsu algkiirus	762-915m/s
Laeng	132-156kg
Laskekiirus	1 laks minutis
Laske kaugus	148 või 232 kaabeltaud

Lisa 17. Rannapatarei Nr.1 torn kahe kahuriga¹⁹⁷

¹⁹⁶ Õun 2001 lk.55

¹⁹⁷ ERM Fk 2854:158

Lisa 18. 152 mm kahuri taktikalis-tehnilised andmed ¹⁹⁸

Kaal	19,38 tonni
Suurtüki vintraua kaal	5,75 tonni
Relvaraua pikkus	6,84m
Soomusmürsu kaal	41,5kg
Fugassmürsu kaal	49,8kg
Mürsu algkiirus	793 m/s
Maksimum lasekaugus kuni 1935 a. moonaga	68 kaabeltaud ehk 12,5 km
Maksimum laskekaugus alates 1935 moonaga.	80 kaabeltaud ehk 14,8 km
Laskekiirus	3 lasku minutis ¹⁹⁹
Mürskude ja laengute varu	5320

152 mm kahureid on tänini säilinud Eesti meremuuseumis. ²⁰⁰

¹⁹⁸ Õun 2001 lk.60

¹⁹⁹ ERA,642.1.329 L.3

²⁰⁰ MM Aj nr 13632

Lisa 19. 130 mm kahuri taktikalis-tehnilised andmed²⁰¹

Kaal	16,83 tonni
Relvaraua kaal	5,35 tonni
Raua pikkus	7,02m
Laskekaugus	80 kaabeltaud ehk 14,5km ²⁰²
Laskekiirus	4 lasku minutis
Mürsu kaal	36,7kg
Mürsu algkiirus	823 m/s
Mürskude varu	2585
Laengute varu	2616

Lisa 20. 234 mm kahuri taktikalis-tehnilised andmed²⁰³

Kaal	30,5t
Raua pikkus	11,7m
Soomusmürsu pikkus	0,82m
Poolsoomusmürsu pikkus	0,93m
Fugassmürsu pikkus	0,97m
Erinevate mürskude kaal (ühtne)	172kg
Laeng	67kg
Mürsu algkiirus	853m/s
Tuleulatus enne 1933. aastat	98 kaabeltaud (18,1km)
Tule ulatus peale 1933. aastat ²⁰⁴	128 kaabeltaud (23,8km)
Parempoolse torni tule ulatus 1939.	24,5km ²⁰⁵

²⁰¹ Õun 2001 lk.63

²⁰² ERA.527.1.1655 (pag-mata)

²⁰³ Õun 2001 lk.59

²⁰⁴ Kahur läbis modifitseerimise ja tõsteti selle tõstenurka.

²⁰⁵ Õun Suurepärane Suurupi. Tallinn 2008. lk.30 põhjal arvutatud.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Muuseumi- ja arhiiviallikad

- Riigiarhiiv (ERA)
 - Fond 496 - Kindralstaap
 - Fond 498 - Sõjavägede varustusvalitsus
 - Fond 526 - Õhukaitse staap
 - Fond 527 - Merejõudude staap
 - Fond 629 - Üksik Merelennusalk
 - Fond 638 – Merelaevastiku divisjoni staap
 - Fond 642 – Merekindluste staap
 - Fond 643 – Naissaare komandantuur
 - Fond 645 – Suurupi komandantuur
 - Fond 1665 – Miiniristleja Vambola
- Eesti Rahvamuuseum (ERM)
 - Fotokogu
- Meremuuseum (MM)
 - Mererelvastuse kogu

Kirjandus

- **B. P.** Laevasuurtükk rannasuurtüki vastu. – *Sõdur*, 1934, nr 39/40, lk.778-780
- **Clausewitz, Karl von.** Sõjast. Tallinn 2004
- **Corbett, Julian.** Some principles of maritime strategy. London 1938
- **Douhet, Giulio.** The Command of Air. Dehradun 2003
- **E. A.** Vana armee. – *Sõdur*, 1932, nr 8/9, lk.183-184
- **Gerdessen Frederik; Kitvel, Toivo; Tilk, Johannes.** Aeg mehed lennukid. Eesti lennunduse arengulugu kuni 1940. aastani. Tallinn 2001
- **Greens, V.** Merekaitse küsimusi. – *Sõdur*, 1933, nr 7/8, lk.228-229
- **Greer. William L, Bartholomew, James C.** Psychological Aspects of Mine Warfare. Virginia 1982
- **Gustavson, Heino.** Merekindlused Eestis 1913-1940. Tallinn 1993
- **Ilmjärv, Magnus.** Faced With An Alternative. A Failed Submarine Deal. – *Acta Historica Tallinensia*. Vol.11/1 Tallinn 2007. lk.80-95
- **Jablonsky, David.** Roots of Strategy. Book 4. 4Military Classics. Mechanicsburg 1999
- **Kirotar, Villem.** Tõkkemiinide kirjeldus. Tallinn 1934
- **Kokk, Ragnar.** Eesti merejõudude allveelaevad ja allveelaevnikud. Tartu 2006
- **Laaneots, Ants.** NSVL Liidu kallaletung Soomele. Talvesõda 1939-1940. KVÜÕA Toimetised Nr.5.
- **Leskinen, Jari.** Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930-1939 Helsinki 1997
- **Leskinen, Jari.** Vendade riigisaladus. Soome ja Eesti sõjaline koostöö Nõukogude Liidu võimaliku rünnaku vastu aastatel 1918-1940. Tallinn 2000
- **Luttwak Edward Nicolae.** Strateegia. Sõja ja rahu loogika. Tallinn 2006
- **Maasikrand, Mikk.** Eesti lennuväe Üksik merelennusalk. 1932-1939. Bakalaureusetöö. Tartu 2011
- **Maasikrand, Mikk.** Lennuväedivisjon Nr.1. Proseminaritöö. Tartu 2010
- **Mahan, Alfred Thayer.** The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783. Boston Twelfth edition
- **McLynn, Frank.** Napoleon. Tartu 2002

- Merejõudude tegevus ranniku vastu. Väljavõte-tõlge Nõukogude Vene määrustikust: Бозвой устав военноморских сил РККА 1930. Tallinn 1938
- Mereleksikon. Toim. Olev Luhaveer. Tallinn 1996
- **Mey, Joh.** Veealused Miinid. – *Sõdur* 1924, nr 50, lk.7
- **Miido, Eustaatius.** Mõtteid meie rannakaitse korraldamisest. – *Sõdur* 1929, nr 43/44, lk.1104-1108
- **Naber, Reet.** Eesti Merejõudude juhatajad 1918-1940. Tartu 2004
- **Nerman, Robert.** Aegna. Tallinn 2008
- **Ojalo, Hanno; Õun, Mati.** Võitlused Läänemerel 1914-1918. Esimene maailmasõda koduvetes. Tallinn 2011
- **Pajur, Ago.** Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918-1934. Tartu 1999
- **Parker, A. J.** The Dardanelles: Turkish Reaction. – *History of the First World War*. Nr. 26 (Volume 2. Number 10) Forcing the Narrows. London 1970
- **Petrov, Pavel.** Punalipuline Balti laevastik ja Eesti 1939-1941. Tallinn 2008
- **Püssa, Boris.** Kaitseväe nõrkused 1930. aastate lõpul. – *Sõdur* 2012, nr 1, lk.52-57
- **Raudvassar, Mika.** Õhukaitse suurtükiväegrupp 1928-1940. – *KVÜÕA Toimetised* Nr 3. Tartu 2003. lk.208-234
- **Roots, Harald.** Rannakaitse sõjaliste operatsioonide tervikus merel. – *Sõdur*, 1940, nr 13/14, lk.315-318
- **Salo, Urmas.** Eesti kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Tartu 2005
- **Salo, Urmas.** Estimation of Security Threats and Estonian Defense Planning in the 1930s. – *Acta Historica Tallinensia*. Vol. 12/1 Tallinn 2008. lk.35-74
- **Salza, Hermann.** Eestikeelsed sõjalaevade tüüpide nimetused. – *Sõdur*, 1929, nr 1/2, lk.7-10
- **Salza, Hermann.** Meresõja kunsti ajalugu. II jagu. Tallinn 1927
- **Seene, Andres.** Kõrgem Sõjakool 1921-1940. – *KVÜÕA Toimetised* Nr 9. Tartu 2009. lk.11-112
- **Selby, John.** The Dardanelles First Naval Assault. – *History of the First World War* Nr 26 (Volume 2. Number 10) Forcing the Narrows. London 1970

- **Sepper, Sten.** Merevägi jätkab panustamist iseseisvasse kaitsevõimesse. – *Riigikaitse*. 2013, nr 12, lk.8
- **Smith Carole J.** Small Fleet - Big Risk. Newport 1995
- **Staff, Gary.** Battle for the Baltic Islands 1917. Triumph of the Imperial German Navy. Bransley 2009
- **Steinberg, August.** Valitsemine Peipsil. – *Sõdur*; 1924, nr 1, lk.5-9
- **Stoker, Donald J.** Britain, France and the naval arms trade in the Baltic 1919-1939 Grand Strategy and Failure London 2003
- **Stoker, Donald J.** The Naval War in Baltic: November 1939 – March 1940. Baltic Security And Defence Review. Volume 11, Issue 2. Tartu 2009 lk.60-80
- **Sumida, Jon Tetsuro.** Inventing Grand Strategy and Teaching Command. The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered. Baltimore 1997
- Talvesõda 1939-1940.105 päeva Soome rahva kangelaslikku võitlust. Koost. Jari Leskinen, Antti Juutilainen. Tallinn 2002
- **Turtola, Martti.** Kindral Johan Laidoner ja Eesti Vabariigi hukk 1939-1940. Tallinn 2008
- **Uuet, Liivi; Kaup, Erich.** Sotsialistliku revolutsiooni käsiraamat: Dokumentide kogumik Eesti okupeerimisest 1940. aastal. Tallinn 2011
- **Urb, Taavi.** 1930ndate lõpu Eesti Kaitseväest mereväelase vaatenurgast. – *Sõdur*; 2013, nr 1, lk.55-57
- **Varamaa, Valentin.** Teatmeid rahvusvahelisest meresõjaõigusest laevandus-ringkondadele. Tallinn 1940
- **Õun, Mati.** Ajamatkad Soome lahe saartel. Aksi, Malusitel, Naissaarel, Osmussaarel, Rammul ja Suursaarel. Tallinn 2008
- **Õun, Mati.** Eesti merekindlused ja nende suurtükid 1918-1940. Tallinn 2001
- **Õun, Mati.** Eesti sõjalaevad 1918-1940. Tallinn 1998
- **Õun, Mati.** Suurepärane Suurupi. Tallinn 2008

Internetiallikad

- **Linkgreim, Inga-Gretel.** Eestile anti üle kolmas Sandown-klassi miinijahtija. – ERR Uudised. 2009 <http://uudised.err.ee/index.php?06152046> (30.04.2013)

Summary

The Capabilities of the Coastal Defense of Estonia in 1939

The year 1939 was full of changes in the history of Europe and the world. It was the time when World War II started, which saw the downfall of many countries in Europe, including the beginning of the fall of three Baltic States.

In the broadest sense the MA thesis examines Estonian military and maritime history at the beginning of the Second World War. The more concrete subject of interest is the coastal defense capabilities of the Estonian armed forces in 1939. This subject has received modest attention, focusing mainly on three things:

- Capabilities of Estonian Army in 1939
- Finnish - Estonian military cooperation
- Estonian Naval Equipment

Thus the aim of this paper is to provide better understanding of the capabilities of Estonia to defend its' coastal line.

The MA thesis rest on several kinds of material: archival material from the Estonian National Archives, literature from various researchers and works of contemporary authors and few museum pieces.

The paper "The Capabilities of the Coastal Defense of Estonia in 1939" consists of three chapters. A short overview of the chapters is given below.

Chapter I. According to the theories of naval warfare, the navy's objective is to gain the control of seas or to deny the usage of sea to the opponent. The theory also says Estonia is a continental country, thus incapable of investing enough finance into its navy to build a fleet big enough for the task.

If one party attains the control over the sea, it acquires the opportunity to carry out operations. Main naval operations one could carry out are blockade and amphibious

landings. The latter one could be carried out in two manners: directing the defender's main forces away from the landing group with battle or to force one's way through the defenses. However an attack on a defended area is extremely dangerous, because the defensive fire can be focused on the landing ships instead of the warships. Thus several theorists advise against forcing the defenses in amphibious landing.

Estonia started to work more towards filling the objectives set in the theory in 1930 when they started to cooperate with Finns on reviving the Russian Empire era plan to close off the Gulf of Finland. With this the two nations made a strong bid to gain control over the Baltic Sea and its transport routes. Without that Estonia's navy would have simply been forced into a role of fleet-in-being.

Chapter II. All three basic military branches were involved in the duties of coastal defense in Estonia, although much of its weight lay with the navy. The Estonian navy went through transformation in the 1930s when its destroyers were sold and replaced with submarines. Thus the navy had abandoned much of the classical on-surface fleet battle capabilities.

The second powerful arm in the hands of the navy was the three naval fortresses located around Tallinn. Naval fortresses at the time were commonly more capable than a fleet of equal force due to the better defensive capabilities of the land based forts. Furthermore these forts were combined with the usage of mines. Estonia was ready to deploy over 1600 mines in 1939. Most of the planned minefields were set up to support the naval fortresses in their firing sectors.

The role of the Estonian Air Force in the coastal defense was mostly to support the navy. Their main duties were to conduct reconnaissance missions and to direct the (coastal) artillery fire. They did not have the capability of carrying out anti fleet or air supremacy missions.

The army was divided into three divisions across the country of which the first division at North-East Estonia did possess some coastal defense capabilities of its own. They were armed with three railway guns.

Chapter III. In the chapter the author has given an overview of Estonian-Finnish military cooperation about closing the Gulf of Finland and a simple overview of the Red Banner Baltic fleet. Considering that and the previous paragraphs the territory of Estonia has been divided into three sectors in the chapter.

The first, North-East Estonia, was hardest to defend due to the shortage of navy presents in the area. However it was a very important sector, because an amphibious assault behind the 1st division at Tapa area would have been disastrous to the North-Eastern front.

The second sector was Tallinn, with its very strong navy presence with the two submarines, three naval fortresses and several mine fields. The sector was very well defended and the Red Banner Soviet fleet would have had a lot of problems cracking it. Nevertheless, with capital city being located in the sector, it was a very desirable goal.

The third sector was Western-Estonia. It didn't have much of its own defensive units unlike the other two sectors. However majority of its security was to be provided by the Estonian and Finnish naval fortresses at the Gulf of Finland, denying the Soviet Fleet from entering the Western-Estonian sector. Nevertheless breaking through the naval fortresses and destroying the naval fortresses are two different things. Thus Western-Estonia was not as well defended as Tallinn.

However in September the 28th 1939 the Soviet Union managed to crack open the entire Estonian plans on coastal defense diplomatically by achieving the agreement to settle units of Soviet navy, army and the air force in Estonia. After that the only places that stood little chance of coastal defense were two naval fortresses in the Gulf of Tallinn.

So the MA thesis concludes that in cooperation with Finland Estonia would have been able to defend much of its coast from naval fortresses and their supportive units. The only weak link was the North-Eastern sector which had to make due with few railway guns.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina **Mikk Maasikrand** (isikukood: 38805020290)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

magistritöö „Eesti rannakaitse võimekus 1939. aastal.“

mille juhendaja on dotsent Ago Pajur

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10.05.2013